№ 144 ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ, 7 ՅՈՒԼԻՍԻ — 1911 — ԵՐԵՍՈՒՆԻՆՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ — ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ, 7 ՅՈՒԼԻՍԻ № 1[illegible]

Տարեկան գինը 10 րուբլի. կէս տարվանը 6 րուբլի.
Առանձին համարները ԱՄԷՆ ՏԵՂ 5 ԿՈՊ.
Թիֆլիսում գրվում են խմբագրատանը.
Մեր հասցէն՝ Тифлисъ, редакція „Мшакъ" Сергіевская ул., № 5.
Tiflis, Rédaction „Mschak"
Խմբագրատան տելեֆոն № 253.

ՄՇԱԿ

ՀԻՄՆԱԴԻՐ ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

Խմբագրութիւնը բաց է առաւօտեան 10—2 (բացի կիրակի և տօն օրերից).
Յայտարարութիւն ընդունվում է ամեն լեզւով.
Յայտարարութիւնների համար վճարում են իւրաքանչիւր տողատեղին 20 կոպէկ.
Տպարանի տելեֆոն № 67.

ՄՇԱԿ
(39-ՐԴ ՏԱՐԻ)
Հասցէն՝ ТИФЛИСЪ, Редакція „МШАКЪ".
TIFLIS, Rédaction du journal „MSHAK".

Յուլիսի 1-ից մինչեւ տարվայ վերջը 6 րուբլի:
Հասցէն փոխելու համար պէտք է ուղարկել նաեւ հին հասցէն եւ 40 կ. նամականիշ. ՀԻՆ ՀԱՍՑԷՆ եւ 40 կ. չուղարկողների խնդիրները՝ հասցէն փոխելու վերաբերմամբ՝ ԿԸ ԹՈՂՆՎԵՆ ԱՆՀԵՏԵՒԱՆՔ.

Յայտարարութիւնների համար պէտք վճարել. I երեսի վրա իւրաքանչիւր տողատեղին (պետիտ)—20 կոպ., IV երեսի վրա—10 կոպ.:
Կովկասից դուրս գտնվող անձերի և հիմնարկութիւնների յայտարարութիւնները բացառապէս ընդունվում են՝ Մոսկվայում—Центральная Контора Объявленій Торгов. Дома Л. и Э. Метцль и К-о, Мясницкая, д. Сытова, և նրա բաժանմունքներում—Պետերբուրգում՝ Морская, 11, Վարշավայում՝ Маршальковская, 130, Պարիզում՝ 8 Площадь Биржи.
ԱՊԱՌԻԿ ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ԿԱՄ ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ ՉԷ ԸՆԴՈՒՆՎՈՒՄ

ՆՈՐ-ՆԱԽԻՋԵՒԱՆԻ Թեմական դպրանոցի
համար հարկաւոր են
ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԱԻԱՐՏ ՈՒՍՈՒՑԻՉՆԵՐ

Ռուսաց լեզուի և գրականութեան	22 դաս
Լատիներէնի	12 դաս
Ընդհանուր և ռուսաց պատմութեան	12 դաս

ԴԱՍԱԳԻՆՆ է 60 ՐՈՒԲԼԻ
Դիմել դպրանոցիս տեսչին մինչև օգոստոսի 15-ը: Ռոճիկը պիտի ստանայ պաշտօնմտնելու օրից:
Տեսուչ՝ Ե. ՇԱՀԱԶԻԶ
(հ.) տп. 650. 6—4

ФАБРИКИ А. ЭНФІАДЖІАНЦА
ПАПИРОСЫ ИНТЕЛЛИГЕНТНЫЯ
ЦѢНА 25 шт. 15 к. 10 ш. 6 к. 100 ш. 60 к.
662. 100—9

ПАПИРОСЫ ЛЕВЪ 20 шт. 5 коп.
ФАБРИКИ А. ЭНФІАДЖІАНЦА
տп.

ПАПИРОСЫ ЭКСТРА 15 шт. 6 коп.
ФАБРИКИ А. ЭНФІАДЖІАНЦА
(Ա. հ. կ.)

ԲԺԻՇԿ
Ռ. Ս. ԴԱՒԹԵԱՆՑ
Ներքին եւ ջղային հիւանդութիւնների
Ընդունելութիւնը (ցերեկվայ ժամը 12—1.
ամեն օր (երեկոյեան ժամը 5—7.
Հասցէն՝ Կօջուբէեվսկայա փող. № 22.
Ելիզավէտինսկայա փողոցից՝ № 44 տան անկիւն:
(Ա. հ. կ.) տп. 243. 100—39

ДЕШЕВО
ОБОИ
ФАБР. СКЛАДЪ МАНГИКІАНА
ПУШКИНСКАЯ № 7.
(Ա. հ. կ.) տп. 283. 50—38

ԱՆԻՆ ԵՒ ԻՐ ՇՐՋԱՆԸ

III

Անի գնացողների թիւը տարէ-ցտարի մեծանում է:

Մանաւանդ այն օրից, երբ պրոֆ. Ն. Մառը սկսեց ամառային ամիսները անցկացնել Անիում և կատարել պեղումներ, ընդարձակվեց հետաքրքրութիւնը դէպի Անիի հնութիւնները:

Ամեն մի նոր փորուածք, որ կատարվում էր Անիում, աշխարհ հանելով հին կուլտուրայի բնորոշ հետքեր, գրաւում էր հետաքրքրվողների շարքեր դէպի Անի: Իւրաքանչիւր ամառ հարիւրաւոր և հազարաւոր այցելուներ շտապում էին Անի՝ տեսնելու հին և նոր պեղումների արդիւնքները:

Պէտք է սակայն խոստովանել, որ մեծ դիւրութիւններ չը կան ստեղծված Անի այցելողների համար:

Արդարև՝ չը նայելով այն հանգամանքին, որ Անի քաղաքը գտնվում է Անի կայարանից միայն 8—10 վերստ տարածութեան վրա, ճանապարհորդների մի նշանաւոր մասը գնում է ոչ այդ կայարանից, այլ Ալէքսանդրօպոլ քաղաքից, անցնելով աւելի քան 40 վերստ մի տարածութիւն:

Պատճառն այն է, որ Անի կայարանից մինչև Անիի աւերակները գնալու համար չէ շինված յարմար ճանապարհ և չէ հաստատված կանոնաւոր հաղորդակցութիւն: Այդ ճանապարհը ընդհատվում է խորաձոր Ախուրեան գետի հոսանքով. իսկ գետի ոչ մի կէտում չը կայ կամուրջ թէ մարդկանց և թէ անասունների ու կառքերի անցուդարձի համար: Հին ժամանակները եղել են կամուրջներ, և նրանց հետքերը մենք տեսնում ենք մի երկու տեղում: Եւ ամենևին դժուար չէ կամուրջ կառուցանելը, որովհետև Ախուրեանը շատ տեղերում անցնում է նեղ գծով, սողալով հաստատ և ամուր ափերի կողերով:

Այստեղ դարձեալ մասնաւոր նախաձեռնութիւնը կարող էր մի բարի գործ կատարել թէ Անիի ուսումնասիրութեան և թէ ամբողջ շրջանի երթևեկութեան համար:

Մեզ կարող են ասել, թէ կամուրջը տեղական մի կարիք է, ուստի նրան կարելի է և պէտք էր շինել շրջանի զեմստվային միջոցներով, յատկացնելով գումարներ Կովկասի զեմստվային գանձարանից և հրաւիրելով տեղական ազգաբնակութիւնը գործակցութեան և աջակցութեան:

Որքան էլ այդ առարկութիւնը արդարացի լինի, այնուամենայնիւ ներկայումս նա դժուար իրագործելի է, որովհետև զեմստվային նախահաշիւն արդէն քննված և հաստատված է 3 տարով, իսկ այնուհետև էլ դեռ կասկածելի է նրանից օգտվելու հնարաւորութիւնը, որովհետև հաղորդակցութեան ճանապարհների կառուցման կարիքները չափազանց մեծ են և ուրիշ տեղերի պահանջները կարող են աւելի հերթական ճանաչվել, քան Անիի շրջանին վերաբերեալը:

Թող մասնաւոր նախաձեռնութիւնը հանդէս գայ կատարելու այդ գործը և յաւերժացնելու բարի յիշատակով նուիրատուի անունը:

Նոյնը վերաբերում է և հիւրատուն շինելու անհրաժեշտութեանը Անիում:

Երբ Անի այցելողների թիւը փոքր է, այնտեղ եղած մի երկու սենեակը դեռ մի կերպ բաւարարութիւն են տալիս. իսկ երբ նրանց թիւը մեծանում է, այն ժամանակ յաճախ նրանց մեծագոյն մասը մնում է առանց պատսպարանի և այցելուները ստիպված են գիշերել բացօդեայ:

Մենք ներկայ դէպքում կոչ ենք անում մասնաւոր, այլ ոչ հանրային գումարներին, աչքի առաջ ունենալով, որ մասնաւոր նախաձեռնութեան համար աւելի յարմարութիւններ է նա ներկայացնում, իսկ հանրայինը կապված է տեղական հանրային կարիքների հետ, որոնք առանց այն էլ բաւարարութիւն չեն ստանում, թէև վերաբերում են ամենակենսական պահանջներին:

Մասնաւոր նախաձեռնութեան և բարեգործութեան համար տրված է հնարաւորութիւն համեմատաբար ոչ մեծ գումարով օգտաւէտ և անհրաժեշտ գործ կատարելու՝ թանգարան կամ ապաստարան, հիւրատուն կամ կամուրջ կառուցանելով Անիի շրջանում:

Ա. Քալանթար

ՎԵՐՋԻՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(Պետերբուրգի Հեռ. Գործ.)

5 յուլիսի

Վիեննա.—Հանդիսաւորապէս բացվեց բէյխսրատը Հօֆբուրգում: Կայսրը կարդաց գահական ճառը: Մի շարք կարեւոր, լուծման սպասող, հարցերի թւարկելուց յետոյ, գահական ճառը մատնանշում է զօրքը վերակազմելու օրինագծի վրա, որ նպատակ ունի կանոնաւորել անցեալի սխալները և զօրքի ամեն անհրաժեշտ բանը ապահովել: Ապա ընդգծվում է, թէ անհրաժեշտ է շուտափոյթ գործադրել աւստրո-ունգարական բանկի և ֆինանսական նոր աղբիւրներ ստեղծելու օրինագծերը, յայտարարվում է, որ երկրորդ անգամ մտցված է բանուորների կենսաթոշակի խնդրին վերաբերեալ օրինագիծը, թէ առևտրական յարաբերութիւնները օտարազգի պետութիւնների հետ զարգացել են, շեշտված է, որ անհրաժեշտ է վերանորոգել բէյխսրատի նակազը: Կայսրը յոյս ունի, որ խաղաղութեան բարիքները ապահովված կը մնան շնորհիւ դաշնակիցների հետ ունեցած մերձաւոր վերաբերմունքի, նաև շնորհիւ բոլոր պետութիւնների հետ գոյութիւն ունեցող բարեկամական յարաբերութիւնների:

Կայսրը կարդաց գահական ճառը ոչ մի յոգնածութիւն չը զգալով և ուժեղ ձայնով. ճառի առանձին տեղերը ընդունվեցին ծափահարութեամբ: Առանձնապէս ուրախութեան բացագանչութիւններ յարուցեց այն կէտը, թէ Աւստրո-Ունգարիայի յարաբերութիւնները իր դաշնակիցներ Գերմանիայի և Իտալիայի հետ շատ լաւ են: Ճառն ընդունվեց աղմկալի ծափահարութեամբ: Կայսրի տեսքը առոյգ է: Ներկայ եղողները կայսրին ովացիայով ճանապարհ դրին:

Գահական ճառի առթիւ «Նէյէ-Ֆրեյէ-Պրեսսէն» ասում է, թէ չափազանց կարևոր է այն, որ միևնոյն օրը, երբ ունգարական մինիստրը զինւորական օրինագծի քննութեան ժամանակ նախազգուշացնում է սպառնացող վտանգի մասին, գահական ճառի մէջ իր ժամանակին վկայված է խաղաղութիւնը պահպանելու հանգըստացուցիչ յոյս:

Բուդապեշտ.—Պատգամաւորների պալատ: Մինիստր Գայայը զինւորական օրինագծի վիճաբանութեան ժամանակ յայտնեց, որ դեռ 2 տարի առաջ Աւստրո-Ունգարիային վտանգ էր սպառնում դրսից. քաղաքական ներկայ կացութիւնը Եւրոպայում Աւստրո-Ունգարիային դարձնում է ապագայ քաղաքական բարդութիւնների կենտրոնատեղի: Մինիստրի ճառը իր վրա դարձրեց ընդհանուրի ուշադրութիւնը:

Սօֆիա.—Ազգային մեծ ժողովն ընդունեց զինւորական դատարաններին վերաբերող յօդուածը, որի համաձայն առանձին օրէնքով կորոշվի զինւորական և քաղաքացիական դատարանների իրաւասութիւնը զինւորական ծառայողների նկատմամբ:

Տրնովօ.—Երկար վիճաբանութիւններից յետոյ, ժողովը ձայների ահագին մեծամասնութեամբ ընդունեց 72-րդ յօդուածը մասնաժողովի հետեւեալ խմբագրութեամբ. «Իսկական ծառայութեան մէջ գտնվող զինւորների յանցանքների որպիսութիւնը որոշվում է յատուկ օրէնքով»:

Պարիզ. — Դեսէլվը մինիստրների խորհրդի նիստում Ելիսեան պալատում հաղորդեց Ելկսարում տեղի ունեցած միջադէպերի մասին և յայտնեց, որ կը դիմէ Սպանիային բացատրութիւն տալու խնդիրքով.

Հաւասի գործակալութեամբ տեղեկացնում են Ելկսարից. «Երբ ֆրանսիական հիւպատոսական գործակալ Բուասէն վերադառնում էր Գար շրջանի միջով և մտեցաւ քաղաքի դարպասներին, նրան կանգնեցրեց պահակախումբը և պահանջեց յանձնել զէնքերը: Բուասէն մերժեց և սպանական զինւորների ձեռքով քաղաքի միջով տեղացիների ամբոխի ուղեկցութեամբ տարվեց իբրև սպանացիների գերի: Երբ Բուասէն տարան սպանական օֆիցէրի մօտ, վերջինս յայտնեց տեղի ունեցած սխալի մասին և ներողութիւն չը խնդրելով թոյլ տուեց Բուասէին հեռանալ»:

Դէսսի. — Ռաս-Միքայէլի զօրքերը գրաւեցին նախկին Իեգզինա երկրի մեծ մասը: Ռաս-Օլիէի որդին Մարտօյից մեկնեց Զէրաւ, որ բարձի է թողի արված շատ պարագլուխների կողմից, որոնցից մինն անցել է Ռաս-Միքայէլի կողմը:

Լոնդոն.—Գրէյը համայնքների պալատում յայտնեց, որ Կիտչեներին Եգիպտոսում պաշտօն տալը բնաւ չէ նշանակում, թէ մեծ-բրիտանական քաղաքականութեան մէջ Եգիպտոսի վերաբերութեամբ փոփոխութիւն է եղել:

Վաշինգտոն.—Սպառնացող անկարգութիւնների մասին Մէքսիկայից ստացված պաշտօնական տեղեկութիւնների պատճառով զինւորական մինիստրութիւնը Մէքսիկայի սահմանն ուղարկեց 4 գունդ հեծելազօր: Ապստամբ ցեղերից շատերը հրաժարվում են զէնքերը յանձնել:

Ամստերդամ.—Աւելի քան 500 սղոցագործ բանուորներ գործադուլ արին: Սղոցագործարաններում աշխատանքները կանգ առան: Աշխատող բանուորների վրա նշանակված է զինւորական հսկողութիւն:

Ախաբաղ.—Լուրերին նայած, Զաարէկս անապատում պարսկական թիւրքմէնների, իոմուդների և օկլանների մէջ երևացել է ինչ-որ մի անձ, որ իրան անուանում է նախկին շահ Մահմեդ-Ալի: Դէպի նա են շտապում ամեն տեղից թիւրքմէնները, որոնց մէջ վաղուց ի վեր յուզմունք էր տիրում ի նպաստ Մահմեդ-Ալիին պարսկական գահին վերադարձնելուն:

Ախալքալաք.—Երեկոյեան ժամը 11-ի մօտերը զգացվեց բաւական ուժեղ երկրաշարժ:

ԹԻՒՐՔԻԱ ԵՒ ԲԱԼԿԱՆՆԵՐ

(Պետերբուրգի Հեռ. Գործ.)

5 յուլիսի

Կ. Պօլիս.—Մալիսօրների դէմ կռւող թիւրքաց զօրքերի հրամանատար Տուրգութ-փաշայի փոխարէն նշանակվեց Աբդիւլ-փաշան:

Սանտա-Կվարանտում բռնկված ապստամբութիւնը ճնշել են տեղական զօրքերը:

Բ. Դրանը հաղորդում են, որ Իփէկի և Դիակօվօյի միջև ալբանները յարձակվել են պահակախմբի վրա, վիրաւորել են մի օֆիցէրի, սպանել են մի ֆէլդֆէբէլի և ունտէր-օֆիցէրի, կորցնելով 3 սպանված, և փախել են:

Բ. Դուռը հերքում է Եդհէմ-փաշայի պարտութեան լուրը. Եդհէմի կեանքի դէմ մահափորձը կալանաւորված է:

Մայրաքաղաքում վերստին յամառ կերպով խօսում են, թէ կաբինէտը հրաժարական է տալիս:

Նաւատորմը գնաց Եգէյեան ծովը:

Ուսկիւբ.—Պրիզրէնում, Պրէշչօվում, Գիլանում, Միտրօվիցայում և Կօսօվայի շրջանի ուրիշ տեղերում երիտասարդ-թիւրքերի կազմակերպած ժողովներում ալբաններին ստիպել են հեռագիրներ ուղարկել Բ. Դրան անունով և բողոքել մալիսօրների պահանջների և Իսմայիլ-Քէմալի գործողութիւնների դէմ:

Կումանօվոյի կազայի Օրաշիկա գիւղում թիւրք հրոսակախմբի ձեռքով սպանվել են երկու պատանի և երկու աղջիկ քրիստոնեաներ:

Սալոնիկ.—Ամեն օր տեղեկութիւններ են ստացվում հրոսակախմբերի շարժման մասին:

ՎՈՍՓՈՐԻ ԱՓԵՐԷՆ

Վիժած գործունէութիւնը

Կ. Պոլիս, 29 յունիս

Երէկ, Մաքր-գիւղ արուարձանին մէջ, կէս գիշերէն կէս ժամ յետոյ, գնդակահար սպաննուեցաւ «Հէմրահ» (խափանուած «Շէհբահի» յաջորդ) լրագրի խմբագրապետ Զէքի բէյ, որ Հանրային Պարտուց վարչութեան մէջ դրոշմատուրքի քննիչի ալ պաշտօն կը վարէր:

Զէքի բէյ, երբեմն օգնական և բարեկամ հին յեղափոխական Մուրադ բէյի—որ մարտ 31-ի դէպքերէն յետոյ աքսորուած է—վերջերս յայտնի ընդդիմադիր մըն էր կոմիտէին ուղղութեան և մասնաւորապէս զայն խայտառակած էր հրատարակութեան տալով Սադըկ բէյի կարևորութիւնը և կատարած դերը շեշտող յօդուածներ:

Այս սպաննութիւնը հաւանօրէն գործն է «Մ. և Ց.» կուսակցութեան, որ այս երրորդ անգամ գրական քննադատութեան դէմ նոյն զէնքերով կռուելու անկարող ոճիրի կը դիմէ: Առաջին զոհը եղաւ Հասան Ֆէհմի բէյ, որուն սպաննութիւնը մեծագոյն պատրուակը ստեղծեց մարտ 31-ի յետադիմական շարժման: Երկրորդն էր՝ Ահմէդ Սամիմ բէյ, որուն ստացած սպառնական գիրերը, լուսանկարեալ, հրատարակուեցան: Իսկ երրորդը կըլլայ Զէքի բէյ:

Այս երրեակ սպաննութիւնները մեծագոյն արատներն են «Մ. և Ց.» կուսակցութեան, որ այս ուղղութեամբ քաղաքական կուսակցութիւն մը, գաղափարական պայքարի, երկրին զարգացմանը և ազատութեան ու մարդկային անբռնաբարելի իրաւանց պաշտպանութեան նուիրուած մարմին մը ըլլալէ կը դադրի և ոճիրի բոյն մը կը դառնայ:

Սուրբ գաղափարներու նուիրուած գործ մը կը վիժի և հաւանօրէն պիտի վիժեցնէ նաև այն նպատակը, որուն նուիրուած էր:

Երբ այս տեսակ մարմին մըն է, որ կը յաւակնի պաշտպանը հռչակել ինքզինքը սահմանադրութեան մը, որ այնքան փափուկ է և այնքան դիմադրական ուժէ զուրկ, այլ ևս առանց վարանման կրնայ ըսուիլ, թէ երկրին մէջ իրական սահմանադրութիւն չկայ և ոչ ալ քաղաքացիական օրէնքով ըմբռնուած մարդկային ազատութիւնը, որ իրաւունք կուտայ ազատ քննադատութեան:

Այս ամենածանր իրողութեան հետ զուգընթացաբար կը հաստատուի, թէ Մակեդոնիոյ մէջ գործող քրիստոնեայ չէթէներուն հակազդելու համար վերջերս կազմուած իսլամ չէթէները,—որոնք բուլղար գիւղերը աւարի, սուրի ու հուրի մատնելով կը հակակշռէին բուլղար չէթէներուն գործերը,—ոչ թէ ինքնաբուխ արտայայտութիւնն են իսլամներու, այլ նոյն իսկ «Մ. և Ց.» կուսակցութեան կազմակերպութեամբը սկսած են այդ աւազակային գործունէութեան:

Ասիկա ոչ նուազ ծանրակշիռ իրողութիւն մըն է, և քաղաքական կուսակցութեան մը համար դատապարտելի:

Ոևէ քաղաքական կուսակցութիւն, որ ինքզինքն յարգել կ'ուզէ, հեռու պիտի մնայ այսքան արիւն բուրող գործունէութենէ մը: «Մ. և Ց.» կոմիտէն իր այս գործերովը կուսակցութիւն մը ըլլալէ կը դադրի և կըլլայ կառավարութեան մէջ կառավարութենէն անջատ գործող ուրիշ կառավարութիւն մը, որ կը միջամտէ այն տեսակ գործերու, որոնք ծանր պատասխանատուութիւն առաջ կրնան բերել:

«Մ. և Ց.» կոմիտէն Մակեդոնիոյ մէջ աւազակային և ոճրագործական այս մարմինները կազմակերպելով կը նուիրագործէ և կը հաստատէ սուլթան Համիդի՝ ըմբոստ տարրերը ջարդելու գազանային դրութիւնը և, իբր վիժած մը, ինքն ալ կը մխրճուի գազանային ոճրագործութեան տիղմին մէջ:

Արևելքի մէջ, կերևայ թէ, այս ըմբռնող կը պակսի, և ամենէն ազնիւ նպատակով սկսուած գործերը շուտով կը վիժին իրենց բուն նպատակէն և կը չարափոխուին:

Հայ յեղափոխութենէն յետոյ ահա ձեզի թիւրք յեղափոխութիւնը, որ իր նպատակէն վիժելով՝ թէ աւազակութեան և թէ ոճրի կրկնակ տիղմերու մէջ կը թաւալի:

Ինչպէս հայ յեղափոխական մարմինները կազմակերպուած են նուիրական գաղափարի մը համար, որ յետոյ մոռցուած է և այն նպատակը միայն միջոց մը եղած է շահագործութեան, և ուրիշ նպատակներու հասնելու. ինչպէս որ կողոպուտի ախորժակը մինչև ոճիր գործելու մղած է մեր յեղափոխականները, ինչպէս իրենց գործունէութեան արգելք եղողները կամ զիրենք քննադատողները սպաննուած են անխնայ, իբր հերոսութիւն, նոյնպէս ալ «Մ. և Ց.» կուսակցութիւնը, Թիւրքիոյ վերականգնման սուրբ նպատակով գործի ձեռնարկած, այսօր այն նպատակակէտը միայն պատրուակ մը ըրած է սանձարձակ գործելու համար ոճիրներ՝ առանց ոևէ ընդդիմութեան կողոպուտը շարունակելու համար:

Հետևաբար հիմա երկրին վարչութիւնը մնացած է վիժած մարմիններու ձեռքը, որոնք ոչ միայն իրենց բուն նպատակը մոռցած են, այլ և ընդգրկած են ուղղու-

...մը, որ ամէն կերպով դատապարտելի արիւնաշաղախ, և ոճրապարտ։

... տեսակ ուղղութեան մը բոլոր համասերը և գործադրողները, հայ ըլլան թէ թուրք, ոճրագործներ են առհասարակ. իսկ ոճրագործներու վարչութիւն մը չի կրնար ...րիւնի, սուրի, հուրի մատնուած այս աշխարհակոյտը վերականգնել և բարձրացնել։

Այս երկիրը շինարար ձեռքերու պէտք ունի և ոչ թէ այս տեսակ մարդասպան գնդակներ սփռող ձեռքերու, որոնք արիւնի ճապաղիքներու վրայ կը կարծեն կանգնեցնել Նոր-Թիւրքիա։

Ասանկ պետութիւն մը ապրելու սահմանուած չէ ապահովաբար։

Շառայլ

Ց. Գ.—Ինչ որ վերը հաւանականութեանց վրայ հիմնուած ըսած էի, վերջին պահուն ստուգուած իրողութեան մը կը վերածուի։ «Մ. և Ց.» կուսակցութեան համար չարաղէտ դիպուածով մը ոճրագործներէն երկուքը, գրեթէ վճռական փաստերով, կը ձերբակալուին։

Ոճրագործներէն մէկն է Սէրէզի ամ. երեսփոխան Դէվրիշ-բէյի եղբայրը և միւսը՝ ասոր մօտաւոր ազգականներէն մէկը։ Ինչ ինչ յայտնութիւններէ կը մակաբերուի, թէ ոճրագործները առանձին չեն և իրենց հետ ունին ուրիշ քանի մը գլխաւոր գործակիցներ, նոյն իսկ այդ իթթիհադական երեսփոխանին շուրջի մարդոցմէն. իր ագարակին անտառապահը և այլ պաշտօնեաները։

Աւելի որոշ գաղափար մը տալու համար ըսենք, թէ Դէվրիշ-բէյ՝ Սէրէզի երեսփոխանը՝ այն մարդն է, որ շառաչիւն ապտակով մը օր մը պատռեց նոյն իսկ խորհրդարանին մէջ ալբանացի Իսմայիլ Քէմալ-բէյը, կոմիտէի անդամներէն Ջավիդ-բէյի շահախնդրութիւն վերագրած ըլլալուն համար... ինչ որ յետոյ ապացուցուեցաւ և ինկաւ մինիստրութենէ։ Դէվրիշ-բէյ կերևայ թէ «Մ. և Ց.» կուսակցութեան տերրորական գործերու մասնագիտութիւնը ունի։

Կ. Պոլսոյ մէջ այս առաւօտ ամենուն ապշութիւնը կատարեալ է, ոչ թէ անոր համար, որ ոճիրը գործողը Իթթիհադն է... զի անոր արդէն լսած վայրկեանէն համոզուած էին, այլ անոր համար, որ ոճրագործները ձերբալուած են... ինչ որ անսովոր իրողութիւն մըն է։

Ասկէ առաջ Հասան Ֆէհմի և Ահմէդ Սամիմ սպաննուեցան այնպիսի տեղեր, ուր ոճրագործներուն չձերբակալուիլը պարզապէս ծիծաղելի էր... և յատուկ դիտումէն զատ ուրիշ բանով չէր կրնար մեկնուիլ։

Մինչեւ հիմա ոճրագործները կը ձերբակալուին... ոճիրին վայրէն շատ հեռու ընդարձակ դաշտի մը մէջ... ու մեր ոստիկանները կրնային չտեսնելու զարնել... անոնց հանգիստը չվրդովելու համար։

Շատեր այնպէս կը կարծեն, թէ թիւրիմացութիւն մը կայ... կամ ոստիկանական տգիտութիւն մը... այս ձերբակալութեան մէջ։ Ամէն պարագայի մէջ... ձերբակալող ոստիկանները իրենց պաշտօնը այսօրուընէ աւարտած կրնան համարել։

Սակայն ոճրագործները կան և կը մնան։

Ասոնք ինչպէս պիտի արդարանան։

Այս կատակերգական մասը կը մնայ անլոյծ, և հոն է գործին բուն շահագրգռական մասը։

Նոյն

ՆԱՄԱԿ ՊԱՐՍԿԱՍՏԱՆԻՑ

Թաւրիզ, 2 յուլիսի

Նախընթաց թղթակցութիւններումս գրել էի, որ շահսէվան ձիաւորների հետ միացած այլ հրոսակախմբեր անխափան յափշտակում են ու աւերում Թաւրիզի մօտիկ գիւղերը՝ դեռ չասենք հեռուները։ Թալանուած գիւղացիների քօչը մտաւ Թաւրիզ. խեղճերին աջողվել է խոյս տալ վերահաս պատուհասից։

Երկրի վաճառականութիւնը կանգ է առել։ Վաճառականների ապրանքները թափռւած են այս ու այն վայրերում և քաղաք մտցնելու հնարաւորութիւն չը կայ։ Պարսիկ վաճառականները բողոքել են Թեհրան, պահանջել միջոց և հնարաւորութիւն՝ վախճան տալու երկրի անիշխան վիճակին և ազատելու վաճառականութեանը սոսկալի կրիզիսից, որի հետեւանքը լինելու են անվերջ սնանկութիւններ, սպառնալով դիմել, հակառակ դէպքում, օտար դեսպաններին։ Ռուսահայ վաճառականները հանրագիր բողոք են ուղարկել Պետերբուրգ՝ առեւտրի մինիստրին։

Օսմանեան նորահաստատ առեւտրական պալատը իրերի վատ կացութեան մասին գէնէրալ-հիւպատոս Էնվէր բէյին ներկայացրեց տեղեկագիր՝ բացատրելով վաճառականութեան արդի վտանգաւոր կացութիւնը և հրաւիրելով միանգամայն պաշտօնաւոր իշխանութեան ուշադրութիւնը։ Օսմանցոց գէնէրալ-հիւպատոսը տեղեկագիրն ուղարկել է Թեհրան թիւրքաց դեսպանին։

Թէ ինչ վիճակումն է գտնվում Մակուի ս. Թադէոս Առաքեալ վանքը, յայտնի չէ մեզ։ Ասում են՝ կողոպտել են և գիւղը ցրւել։ Թեմակալը թէ Մակուի դէպքերի և թէ Ղարադաղի անցքերի մասին կաթողիկոսական տեղապահին ուղարկել է մանրամասն տեղեկագիր։ Հարկաւոր է Էջմիածնից ուղարկել քննիչ՝ դրութիւնը քննելու տեղն ու տեղը և տէր դառնալու վանքին։ Սարդարի և նրա պաշտպանների կողմից ջանքեր են թափվում պատահարը վերագրել սպանված աբեղային և հայերին։ Ճիշդ է, հայերի մասնակցութիւնը եղել է, միայն թէ դրանք սարդարի ձեռքի գործիքներն են և վանքի ու աբեղայի ոսոխները։

Հայկազուն

ՍԼԱՒՈՆ ԺՈՒՌՆԱԼԻՍՏՆԵՐԻ ՀԱՄԱԳՈՒՄԱՐԻ ԱՌԻԹՈՎ*)

Ռուսական մամուլը և դիպլոմատիան, համեմատութեամբ եւրոպականի, բոլորովին տարբեր աստիճան ունեն։ Մեր դիպլոմատիան, մեր մամուլը շարունակ ընկճվում են և զիջում եւրոպականին։ Թիւրքական առածի պէս՝ «մենք մեր տանը աքլոր իսկ դուրսը ճուտ ենք»։ Տանը խրոխտում ենք, սպառնալիքներ կարդում, բայց դուրսը սարկանում, ընկճվում և վերջ ի վերջոյ զիջում։

Ռուս-թիւրքական պատերազմին մենք յաղթող հանդիսանալով, այնու ամենայնիւ չը յանդգնեցինք ոտներս Սան-Ստեֆանոյից մի քայլ առաջ դնել, Կ. Պոլիս մտնել՝ յաղթական մեր դրօշը նախ այնտեղ ծածանեցնելու և ապա, ոչ թէ լսելու Բիկոնսֆիլդի, Բիսմարկի թելադրութիւնները, այլ նրանց լսեցնելու մերը։

Չեմ ժխտում, թէև յաղթող, մենք հարկադրված էինք զիջելու, լսելու Եւրոպային. բայց տարբերութիւնը շատ և շատ մեծ էր. Կ. Պոլիս փաստօրէն նստած լսել և թելադրել թէ մի քայլ հեռաւորութեան վրայ։ Բոլգարիան թիւրքական լծից ազատեցինք։ Բայց այդ ազատամիտ ինչպէս շնորհապարտ եղաւ Ռուսաստանին, այդ արդէն ամենքը գիտեն։ Բալկանական սլաւօն ցեղերի դաւերն ու խաղերը, Աւստրիայի (իմա Գերմանիայի) խորհուրդները այն աստիճանին հասան, որ Բոսնիան ու Հերցեգովինան յափշտակեց լուծվող Աւստրիան և Իզվոլսկին էլ, այսինքն մեր դիպլոմատիային, մի զգալի ապտակ տուաւ։

Ի՞նչ, մի՞թէ ռուսական քաղաքագիտական թերթերը՝ ենթադրում են, թէ մի ժըպիտով, մի սիրալիր վերաբերմունքով հարթվեց սլաւոնական ցեղերի միջև եղած տարաձայնութիւնները և կենաց մի թասով սըրբագործվեց միութիւնը։

Այդ ինչպէս է, որ 1896 թ. «ռուս» թերթերը հակառակում էին Բալկանների սլաւօններին այցի գնալու, նոյն անգամ նրանց անունները չէին կամենում, իսկ այսօր ընդհանուր միութեան մասին են ջանում։

Ինչո՞ւ համասլաւօնական մամուլի միութիւնից առաջ խոչընդոտ են լինում համառուսական մամուլի միութեան, էլ չեմ խօսում համաշխարհային մամուլի դաշնակցութեան հետ շաղկապվելու։

Իբրև առաջաբան՝ նախորդ յօդուածումս ես խօսեցի Թագադրութեան առիթով Մոսկվա եկած մամուլի ներկայացուցիչներին արված ուշադրութեան մասին։ Ինչո՞ւ սակայն դիմադրեցին և թոյլ չը տուին, բաբերեր հանգամանքի շնորհիւ, ռուս մամուլին էլ շաղկապվելու միջազգայինին հետ։

Մի՞թէ մամուլի կոչումը պղտոր ջրում ձուկ որսալն է, փաստերն աղաւաղելն է և ոչ թէ նրանց պարզաբանելը։

Ընթերցողին ի՞նչ տեղ է մնում հեռագրական գործակալութիւնը, որ հաղորդում է՝

«Սիրելիան անկեղծօրէն ներողութիւն խնդրեց ակամայ թիւրիմացութեան համար, որ առաջ եկաւ նրանց լեհերէն չը գիտենալուց» և այլն։

Ո՞վ չը գիտէր լեհերէն։ Մի՞թէ համաժողովի ծրագիրը լեհերէն են կազմել Բելգրադում։

Ինչո՞ւ լավ պատգամաւորները գիտէին, որ ռուսաց օրէնսդրը ծրագրից հանված է, իսկ լայնատարած Ռուսիայի ամենազգեցիկ, կիսապաշտօնական թերթի պատգամաւորն այդ չը գիտէր։ Այդ ինչպէս են նրանք մասնակցում համագումարին, խրընճոյքներին, երբ լեհերէն ծրագիր է տպագրվում համասլաւօնական համագումարում, իսկ ռուսերէն ոչ։

Տ. Նազարեան

(Վերջը միւս անգամ)

*) Տես «Մշակ» № 143.

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՀՈՂԻ ՇՈՒՐՋԸ

(Տպաւորութիւններ)

I

Փամբակի Մեծ-Ղարաքիլիսայումն եմ։

Այդ գիւղին վիճակված է մի որոշ դեր կատարել մեր երկրի գիւղատնտեսական առաջադիմութեան պատմութեան մէջ։

Ահա երրորդ ամառն է, որ Ղարաքիլիսայում կազմակերպվում են երկրագործութեան դեպարտամենտի հաշւով կաթնատընտեսական դասընթացքներ, մեծ մասամբ գիւղական ուսուցիչ-ուսուցչուհիների համար։

Եթէ ասեմ, որ ամբողջ Անդրկովկասում սա առաջին եւ միակ գիւղատնտեսական կազմակերպութիւնն է, այն ժամանակ պարզ կը լինի թէ դրա դերը և թէ Ղարաքիլիսային տրված գերադասութիւնը։

Գործը առաջ է գնում անասնապահութեան աւագ մասնագէտ Ա. Քալանթարի ղեկավարութեամբ՝ իր ձեռքի տակ գտնված մի քանի կաթնատնտես ինստրուկտօրների անմիջական գործակցութեամբ։

Երկու տարի՝ անցեալ և միւս կուրսերը այցելում և այդտեղ սովորում էին մեծ մասամբ պետական դպրոցների ուսուցիչ-ուսուցչուհիները։

Հայ գիւղական դպրոցների ուսուցիչները հեռու էին պահում իրանց, շատ անգամ անցնում էին կուրսերի մօտից առանց իսկ ներս մտնելու, հետաքրքրվելու, թէ ինչ է կատարվում կուրսերի շէնքի ներսում։

Այս տարի, բարեբաղդաբար, այդպէս չէ։

Աչքի առաջ ունենալով այն, որ Թիֆլիսի Հայ Գիւղատնտեսական և Տնայն. Ընկերութիւնը որոշել էր այդ կուրսերին կից ունենալ ամառային դասընթացքներ նաև գիւղատնտեսական այլ ճիւղերից և այդ մասին նա յայտարարել էր տեղական թերթերում, յայտնել էր թեմական տեսուչներին և դպրոցական հաստատութիւններին, այս տարի դասընթացքների ունկնդիրների $85^{0}/_{0}$-ը հայ դպրոցների ուսուցիչ-ուսուցչուհիներիցն են։

Գիւղատնտես Ա. Թամամշեան, որ կաթնատնտեսական կուրսերի անմիջական ղեկավարն է, յայտնեց մեզ, որ հայ դպրոցների ուսուցիչները աւելի պատրաստված են, աւելի լուրջ, քան պետական դպրոցներինը, և այդ պատրաստութիւնը հասնում է այն աստիճանին, որ նրանք ի միջի այլոց շատ լաւ հասկանում են ֆիզիկական, քիմիական և ընդհանրապէս բնագիտական այնպիսի գիտելիքներ, որոնք շատ քիչ մատչելի էին պետական դպրոցների դասատուների համար։

Սա մի մխիթարական ատեստացիա է մեր միջնակարգ դպրոցների համար, որ պէտք է արձանագրել գոհունակութեամբ այն բոլոր բողոքների և արհամարհանքների ու յարձակումների դէմ, որոնց ենթարկվում են մեր դպրոցները, թէ արտաքուստ և թէ ներքուստ։

Այն շէնութիւնը (հայոց դպրոց), ուր կատարվում են գիւղատնտեսական դասընթացքների աշխատանքները, ռոմանդայից յետոյ ամենահեռուն վայրն է Ղարաքիլիսայում։ Կաթնատնտեսական գործնական աշխատանքները սկսվում են առաւօտեան ժամը 7—8-ից և շարունակվում են մինչև ժամը 2-ը կէս օրվայ և ապա երկու ժամի ընդհատումից յետոյ նորից սկսվում են պարապմունքները և զուգընթացաբար նաև դասախօսութիւնները։

Հետաքրքրական և ամենից ուշագրաւը այն է, որ այդտեղ՝ այդ շէնութեան մէջ և նրա առաջ ժողովված մարդիկ՝ ուսուցիչ-ուսուցչուհիներ՝ տարվում են և տարված են մեր երկրի ամենակենսական հարցերով՝ զրոյցների ու վէճերի բռնվելով, մի բան, որ լուրջ կերպով շատ քիչ է հետաքրքրել հայ կեանքը շարժողներին՝ սկսած ուսուցչից մինչև աւելի խոշոր հասարակական գործիչը։

Այդ տեսակ հարցերը այս շրջանում դըրվում են գործնականապէս։

Բերեմ մի քանի վէճեր, որոնք ականջիս հասան կուրսերի շուրջը՝ բուռն ու տաք խօսակցութիւններ առաջ բերելով.

— Ոչ,—ասում էր մէկը,—առանց արհեստական խոտացանութեան՝ անկարելի է յուսալ, որ մեղուաբուծութիւնը կարող է մեծ չափեր ընդունել. մեր ունեցած խոտհարքների ծաղիկները չափազանց միատեսակ են, իսկ կեանքը կարճ. հենց այդ է պատճառը, որ մեր մեղուները հազիւ հազ մի պուդ մեղր են տալիս մի փեթակից։

— Բոլորովին ոչ,—վիճում է մի ուրիշը,—մեղուաբուծութեան ներկայ ճգնաժամի պատճառը, իմ կարծիքով. նրա մէջն է, որ նոյն սահմանափակ տարածութեան վրա 1000—1500 փեթակ ենք պահում փոխանակ 3—400-ի։

— Իսկ որթնացմը. մի՞թէ դա պակաս աւերիչ է նոր զարգացող մեղուաբուծութեան համար։

Եւ ահա սկսվում է տաք վէճ. բերում են փաստեր, անում են համեմատութիւններ՝ բոլորն էլ վերցրած մեր կեանքից, մեր գիւղական գիւղատնտեսական իրականութիւնից։

Մի այլ վիճաբանութիւն։

— Մեր յետամնացութիւնը,—ասում է մէկը,—բացատրվում է նրանով, որ մեր գիւղացին ծոյլ է. իմ կարծիքով դա զըրպարտութիւն էր. գիւղը տարին տասներկու ամիս աշխատում է, բայց...

— Գիւղը, այո, բայց ոչ առանձին-առանձին գիւղացին. կուզէք, եկէք հաշւենք, թէ տարվայ մէջ քանի՛ օր է աշխատում մեր գիւղացին և քանի՛ օր անգործ մնում։

Եւ սկսում են հաշւել. վարը 10 օր, սերմելը 2 օր, հերկը 10—15 օր, խոտհարքը 5—6 օր, հունձը, կալը 20 օր և այլ աշխատանքներ 10—15 օր. ընդամենը առաւելը 60 օր կամ երկու ամիս. իսկ մնացեալ 10 ամիսը գրեթէ անգործ է նա։

— Ճիշդ չէ հաշիւը. գիւղացին վեց ամիս աշխատում է հողի վրա,—առարկում է մի օրիորդ՝ գիւղական ուսուցչուհի և տալիս է մի այլ հաշիւ։

Եւ ահա այս խնդրի շուրջն առաջ են գալիս տաք վիճաբանութիւններ. երևում է, որ այդ տեսակ հարցերը սկսել են լուրջ կերպով հետաքրքրել մեր ուսուցիչներին. այստեղ չը կայ Կարոն ու Ասլանը, Որսորդ Ալոն ու Խենթը և ոչ էլ Մարքսն ու Էնգելսը, Բեբէլն ու Ադլէրը. ոչ, աւելի իրական, աւելի մօտիկ, բէտալ խնդիրներ են շօշափվում, քննվում, վէճի ու հետազօտութեան առարկայ դառնում։

— Ի՞նչպէս անենք, որ կարողանանք մեր գիւղում երկրագործական գործիքների ու մեքենաների մի համեստ պահեստ ունենալ։

— Պէտք է հիմնել կօօպերատիվ ընկերութիւններ։

— Չէ լինում. հայ վաշխառուն դեռ ևս շատ ուժեղ է. գիւղը իր ձեռքը առած, նա է այսօր ղեկավարում մեր կեանքը։

— Իսկի էլ չէ. դա պատճառ չէ, այլ այն, որ մենք գիւղերում մարդիկ չունենք։ Ինտելիգենտ, գաղափարի մարդիկ։

— Ինտելիգենտ մարդը անկարող է մեր գիւղում մնալ. նա սովից մեռնում է։

Եւ ահա մի ուսուցիչ պատմում է, թէ ինչպէս ինքը հայ գիւղում, ուր 150 տուն կայ, փողը ձեռքին չէ կարողանում ճարել ոչ միայն կաթ, ձու, ճուտ, մածուն, միս, այլ հաց, հասարակ, սովորական սեւ հաց չը կայ ու չը կայ։

Միւսները լրացնում են այդ պատկերը։

— Վեց ամիս գիւղում ապրելով առաջին մածունը ես կերայ Թիֆլիսում։

Ծիծաղը ընդհանուր է։ Ծիծաղից յետոյ բոլորն էլ մի տեսակ տխրում են, մտածմունքի մէջ ընկնում...

Գիւղը, մեր գիւղը սնանկացել է բառիս բուն մտքով։ Ահա այն սոսկալի դատավճիռը, որ կարդում են գիւղում ապրող մարդիկ...

Բ Ա Ն Ա Ս Ի Ր Ա Կ Ա Ն

ՆԵՐՍԻՍԵԱՆ ԴՊՐՈՑԻ 1910—1911 ԹՎԻ ՇՐՋԱՆԱՒԱՐՏՆԵՐԻ ԷԿՍԿՈՒՐՍԻԱՆ

VII *)

Կէս օրն արդէն անց էր, երբ մենք իջնում ենք գիւղ։ Որոշել էինք ճաշելուց յետոյ երկու ժամ հանգստանալ և ժամը 4-ին ոտով ճանապարհ ընկնել Սևան. գիշերը անց էինք կացնելու Սեմենովկա մօլօկան գիւղում, իսկ առաւօտը վաղ՝ մեկնելու էինք Սևան։

Մեր խմբին միացան մի քանի կողմնակի մարդիկ՝ երկու ուսանողուհիներ, մէկը Թիֆլիսի կանանց բարձրագոյն կուրսերից, իսկ միւսն Օդեսսայի, մի մանկահասակ օրիորդ, և հայոց դպրոցների երկու ուսուցիչ։ Սրանց մասնակցութիւնը բաւական դանդաղեցնում է խմբի պատրաստութիւնները, և մենք ժամը 5-ին հազիւ ենք կարողանում դուրս գալ Դիլիջանից։ Մինչ այդ՝ Դիլիջանցի մի նախկին ընկեր մեզ հրաւիրում է ճաշի և հիւրասիրում է թարմ մածնով։ Այդ ընկերոջ տանը մենք բաւական երկար զրուցում ենք և վերյիշում անցած դպրոցական կեանքի զանազան միջնադէպեր։

Սեմենովկա գիւղը Դիլիջանից ուղիղ ճանապարհով 8 վերստ է հեռու, իսկ խճուղին 19 վերստ երկարութիւն ունի։ Օրիորդների համար դժուար էր 8 վերստ զառիվերը բարձրանալ. նրանց համար վարձում ենք պօստի մի կառք, որի մէջ աշխատախմբի անդամները դարսում են իրանց բեռները՝ վերարկուները և ճանապարհորդական պարկերը։ Կառքի մէջ, բացի օրիորդներից, տեղաւորվում է նաև մեր մի կաղ ընկերը։ Ես էլ նստում եմ կառքի ետևի մասում, որ պատրաստած էր ապրանքները դարսելու համար։ Մեր կառքը հետևում քայլողների հետ գնում է $5\frac{1}{2}$ վերստ տարածութիւն, որից յետոյ նրանք կարճ ճանապարհով բարձրանում են Սեմենովկա, իսկ մենք ոլորապտոյտ խճուղով դանդաղօրէն ենք առաջ շարժվում, որովհետև 2 թոյլ ձիերն անկարող էին ծանր կառքը «եօխուշով» բարձրացնել։ Ճանապարհին ես երբեմն երբեմն վայր եմ թռչում իմ տեղից և ոտով կտրում եմ սուր անկիւն կազմող խճուղին և նորից նստում կառքի ետևը, վերջին աղիւների մէջ։ Մի թռիչքի ժամանակ ես անզգուշութեամբ անիւի մէջ եմ դնում օրիորդներից մէկի՝ ձեռքից գցած թանգարժէք ձեռնափայտը, որից և զրկվում է։ Ձեռնափայտի այս անախորժ դիպուածը փչացնում է մեր տրամադրութիւնը, և մենք լուռ անցնում ենք ամբողջ ճանապարհը։ Շուտով մեր կառքը դուրս է գալիս անտառի շրջանից և մտնում է մերկ բլուրների զանգուածի միջով անցնող խճուղին։ Անտառներով զանգուր լեռները հեռանում են մեզնից և ստանում մռայլ և տխուր տեսք։ Արեւը մայր է մտնում, զգացվում է լեռնային ցուրտ քամին, որ մեզ ստիպում է արագացնել ձիերի ընթացքը և ծածկվել վերարկուներով։ Մութը կամաց-կամաց ընկնում է, և երբ հասնում ենք ժամը $8\frac{1}{2}$-ին Սեմենովկա, կարճ ճանապարհով եկողները վաղուց հասած են լինում և ընթրիքի պատրաստութիւնն տեսած։ Մենք մաքրվում ենք և մտնում իջևանը։ Դա ճանապարհորդների համար յատուկ պատրաստված զուգահեռակողմ մի սենեակ էր՝ նեղ և երկար լուսամուտներով, ռուսական վառարանով և անճաշակ զարդանկարներով։ Գիւղական հիւրանոց էր. պահողը պարսիկ էր, որ մեր ներս մտնելուց անմիջապէս յետոյ ծածկված տեղից բարձրացնում է գրամոֆոնը, դնում վառարանի վրա և լարում։ Գրամոֆոնի նուագածութեան աղմկութեան տակ մենք աղմուկով վերջացնում ենք ընթրիքը «ատաղերի լեզուն» ըմբռնելու, առաւօտեան մեկնելու համար փուրգոն գտնելու և մի երկու մօլօկանի հետ զրուցելու։

Ես և մի ընկեր երկարօրէն խօսում ենք մի մօլօկանի հետ։ Խօսակցութիւնը պտըտվում է կրօնական խնդիրների շուրջը և խօսքը կենտրոնանում մօլօկանների պարզ և անպաճոյճ դաւանանքի վրա, որին այնքան պատկառանքով էր վերաբերվում Լէվ Տոլստոյը։ Մօլօկանը, լսելով Տոլստոյի անունը, մի արտասովոր ոգևորութեամբ պատմում է, թէ ինչպէս իրանք խմբովին կարդում են Տոլստոյի փոքրիկ գրուածքները։ Մեզ մօտենում են մի քանի մօլօկան ևս, և մենք պատմում ենք նրանց Տոլստոյի վերջին օրերի մասին, փախուստի, սրան յարակից դէպքերի և մահվան մանրամասնութիւնները։ Մօլօկանները ուշադրութեամբ լսում են և խելացի հարցերով աւելի երկարեցնում մեր զրոյցը։ Երբ մենք մտնում ենք ներս, մերոնք արդէն պառկած են լինում և ինչ-որ պատմութիւն լսում։ Մի կերպ տեղաւորվում ենք նեղ նստարանների և սեղանի վրա և պատրաստվում ենք ննջելու, երբ ընկերների խմբական ծիծաղը սթափեցնում է մեզ։ Բանից դուրս է գալիս, որ նրանք վճռել են ամբողջ գիշերը խօսելով անցկացնել և խանգարել քնողներին։

Մենք խնդրում ենք նրանց թողնել այդ չարամտութիւնը, յիշեցնում ենք, որ առաւօտեան վաղ ենք զարթնելու և պատրաստվելու Սևան, բայց ընկերները չեն համոզվում և շարունակում են իրանց կատակները և բարձր ծիծաղը։ Մի ընկեր բարկացած վերցնում է իր վերարկուն ու բարձը և դուրս գնում, պառկում է սրահի սառը քարէ յատակին։ Ես մի քանի անգամ գնում եմ դուրս, խնդրում եմ ներս գալ, ասելով որ կարող է հիւանդանալ, յատակը սառն է և օդը ցուրտ, բայց կամակոր ընկերս չէ լսում և քնած է ճեմանում։ Իսկ ներսում կարճ ընդմիջումներով ընդհանուր ծիծաղը նորից սկսվում է. ընկերները միմեանց նկատողութիւն անելով աւելի ուժեղացնում են աղմուկը։ Մանկահասակ օրիորդի յանկարծաբանի սրախօսութիւնները և ճիշդ նկատողութիւնները աւելի են բորբոքում աղմուկը. մի քանիսը սպառնում են դուրս գնալ սենեակից, եթէ կը շարունակվի խօսակցութիւնը և անտեղի «մտքերի փոխանակութիւնը», ինչպէս հեգնօրէն անւանում էին իրանց աղմուկը մի քանի ընկերներ։ Բայց յոգնածութիւնը և անքնութիւնը յաղթում են. և մենք ժամը 1-ին ննջում ենք, երկու ժամ յետոյ զարթնելու պայմանով։

Առաւօտ վաղ պատուիրում ենք պարսկին սամովար պատրաստել և մի վէդրօ կաթ տաքացնել. կուշտ ուտելուց յետոյ մենք ժամը 5-ից մի քանի րոպէ պակաս նստում ենք խմբով փուրգոն և գնում Սևան։

Կիրակի է, յունիսի 12-ը։ Նախապէս որոշել ենք պատարագին ներկայ լինել և մասնակցել ժամասացութեան. դրա համար երգիչները փորձեր են անում ճանապարհին։

Բարձրանում ենք մի բլուր և առաջին անգամ տեսնում լիճը և կղզու հարաւային եզրը. դեռ արևը չէր ծագել. երկնակամարի վրա ցրված բամբակի նման ամպերը փոխում են իրանց գոյնը և աւետում արևի մօտալուտ ծագումը։ Անցնում ենք Չիբուխլու հայաբնակ գիւղը, որ գտնվում է լճի ափից քիչ հեռու, անկանոն և տգեղ անեբով, նեղ ու ծուռ փողոցներով։ Գիւղն ունի 300 տուն բնակիչ, 2 քահանայ և ծխական միդասեան դպրոց։

Այդտեղից մինչև կղզուն ամենամօտ ափը մօտ 10 վերստ ճանապարհ է, որ չափազանց երկար է թւում։ Երեք ընկերներ ընկնում են առաջ և շտապում նաւ պատրաստելու։

Մեր փուրգոնը անցնում է լճի ափով ձգված խճուղով։ Վեհօրէն ծագում է արևը։ Լճի վրա արևի արտացոլված ճառագայթներից գոյանում է պայծառ մի երկար շերտ, որ մեզ իսկոյն յիշեցնում է Վահագնի երգի մեր ուսուցչի՝ Ստ. Մալխասեանցի բացատրութիւնները և Մ. Աբեղեանի մեկնութիւնները։ Եւ այս ժամին մենք աւելի լաւ հասկացանք Գողթան երգիչների սիմվոլիզմը, որ նկատվում է Վահագնի երգի մէջ.

Երկնէր երկին և երկիր,
Երկնէր և ծիրանի ծով,
Երկն ի ծովուն ունէր
Եւ զկարմրիկ եղեգնիկն։
Ընդ եղեգան փող ծուխ ելանէր,
Ընդ եղեգան փողը բոց ելանէր,
Եւ ի բոցոյն պատանեկիկ վազէր.
Նա հուր հեր ունէր... բոց ունէր մօրուս,
Եւ աչքունքն էին արեգակունք։
(Մ. Խորենացի, Ա. գիրք, գլուխ ԼԱ.)

Գողթան երգիչների այլաբանօրէն երգած այս բնանկարագրութեան միտքը կասկած չը կար, որ արևի ծագման նկարագիրն է. կարմրիկ եղեգնիկը այն կարմիր երկար շողքն է, որ նորածագ արևը ձգում է ծովի վրա. արեգակը դուրս գալիս այդ «եղէգը» ծուխ և բոց է արձակում, իսկ ծնված Վահագնը, հրեղէն մազերով, բոցեղէն և արեգակնաձեւ աչքերով պատկերացնում է արեգակի ծագումը։ Այնպէս որ՝ Մ. Աբեղեանի մեկնութիւնը, թէ ծիրանի ծովը երկնային տարածութիւնն է, կարմիր եղեգնիկը՝ կայծակ և այլն, դժուարահամոզիչ է և հեռու խնկական իմաստից, չը նայած որ բաղդատված է ուրիշ ազգերի դիցաբանութեանց հետ։

Վերջապէս մենք հասնում ենք մօտիկ ափը և մտնում լիճը։

Գ. Տ.-Թուրբինեան

(Կը շարունակվի)

*) Տես «Մշակ» № 143.

Ոչ, դա դատավճիռ չէ, այլ դամբանական՝ մնած գիւղի վրա...

Բայց, ըստ երևոյթին, ամեն տեղ էլ այդպէս չէ, թէև շատ տեղ է այդպէս։

— Մեր գիւղում անա երկու տարի է՝ սկսվել է մի եռուն կեանք հէնց գիւղատնտեսական կողմից. Բագուից անցեալ տարի եկան երեք հոգի հասարակ բանուորներ և սկսեցին լուրջ կերպով գործի կպչել. բերել տուին երկու Էկկերտի գութան, մի երկաթէ ցաքան և սկսեցին հողը մշակել. վարը աննման էր, բերքը լաւ. ափսոս որ լաւ սերմացու չը գտան. միւս տարի գնեցին քամհար (սերմզտիչ)՝ Սիմպլեքս և հրաշալի սերմացու ստացան. այս տարի այդ սերմերը տուին աննման բերք. որոշել են սերմի գործով զբաղվել և շատ էլ գոհ են։

— Մեր գիւղացիներից մի քանիսը թողեցին գիւղը և գնացին ուրիշ շրջան, ուր կապալով հող վերցրին և այս տարի 8 դեսեատին բամբակ են ցանել։

— Ինչու. մեզնում էլ եղան փորձեր ընկերական կաթնատնտեսութեան. քիչ կուեցին, իրար ծեծեցին, բայց վերջն էլի հաշտվեցին. անցեալ ամառ 150 պուդ չանաղ պանիր պատրաստեցին, սեպարատոր բերին. այժմ էլ իւղ ու պանիր են շինում։

— Մեր գիւղում 4 օրինակ «Գիւղատնտես» են ստանում. ձեռքից-ձեռք են խլլում, մարդ են ուղարկում 12 վերստից բերել են տալիս ու կարդում են։

— Կարդալուց ինչ դուրս կը գայ. դու էն սաս, մի բան անում են կարդացածից։

— Այո. Սերոբենց Ղազարը 600 հատ թթենի տնկեց իր պարտէզում շերամապահութեամբ պարապելու համար. Ղազանչու Սերգօն գնաց Թիֆլիս 16 հատ խալական հաւերի ձու գնեց՝ հատը 10 կոպէկով. Նորս գիւղում 3 հոգի Վերմօրել բերել տուին և իրանց ծառերն ու այգին բժշկում են։

— Իսկ էն մոռանում ես, թէ ինչպէս Ղամարլուի գիւղացիք Դաւթեանի հաւերի վզները կտրեցին։

Եւ անա սկսում են օրինակներ բերել, թէ ինչպէս լաւ նախաձեռնութիւնները մեր գիւղերում հանդիպում են թշնամական վերաբերմունքի։

Եւ սկսվում է նորից վէճը. ինչու, ուր է դրա պատճառը, ինչ անել և այլն։

— Հէնց նոր եկաւ Անդրէաս Բաբխուդաբեանն իր աշակերտներով և մի ժամից սարաթ-փեթակներից մեղուներին փոխադրեց Դադամ-Բլատ, — յայտնում է մէկը։

— Բեսարվանսարայից դէպի օտէլ, — հեգնում է մէկը։

— Գնանք տեսնենք։

Գալիս է մեր մեղուաբոյծ Բաբխուդաբեանը և ամբողջ խումբը, բաղկացած 20—26 հոգուց, ուրախ քրքիջով գնում է մեղուների Ասիայից Եւրոպա տեղափոխութիւնը դիտելու...

Նոյնքան հետաքրքրական են գիւղատնտես Գ. Գրձելեանի փորձերը ծառերի վնասատուների դէմ կռուելու, որ նա անում է գիւղացիներից մի քանիսի պարտէզներում։

Այս երեք-չորս օրում սկսվեցին դասախօսութիւններ — Գրձելեանի՝ բոյսերի մասին, Խ. Երիցեանի՝ անասուններին կերակրելու, Ա. Քալանթարի՝ մեր տնտեսութեան ձևերի, Թամամշեանի՝ կաթի և նրա յատկութեան, Ա. Աթանասեանի՝ հողի յատկութիւնների, մշակութեան եղանակների և երկրագործական գործիքների ընտրութեան մասին։

Ինչպէս ասացինք, դասախօսութիւններից յետոյ սկսվում են զրոյցներ, հարց ու փորձեր, վէճեր, համեմատութիւններ հողի շուրջ, հողի մասին, գիւղի շուրջ և մեր տնտեսական կեանքի առաջխաղացութեան։

Մի նոր գիծ է, մի նոր ակօս, թարմ, կենսունակ մեր ճահճացած կեանքի մէջ...

Ա. Աթանասեան

ԿՐԹԱԿԱՆ ՑԵՆԶԻ ԿԻՐԱՌՈՒՄԸ ՄԵՐ ԴՊՐՈՑՆԵՐՈՒՄ

Շատ անգամ է գրվել պարբերական մամուլի էջերում մեր դպրոցական կեանքի ցաւոտ իրականութեան և սրա հետ կապված ընթացիկ խնդիրների մասին, սակայն և միշտ էլ այդ տողերը մնացել են «ձայն բարբառոյ յանապատի» և հանդիպել քար անտարբերութեան։

Ով ծանօթ է հայ կեանքին ու հասարակական գործերի ինքնայատուկ բնոյթին, նա այնքան էլ չը պէտք է զարմանայ նման երևոյթից։

Ինչու։

Որովհետև մեր հասարակական կեանքը հիմնված է լոկ խօսքերի, բարի ցանկութիւնների և զգացմունքի վրա. չը կայ խօսքի ու գործի ներդաշնակ միաւորումը և չէ էլ կարող լինել, քանի դեռ հասարակական կեանքին տոն ու ընթացք տուող quasi ինտելիգենտ անհատներն առաջնորդվում են միմիայն անձնական կարիէրայով և շահադիտական միտումներով։

Մեր ասածը հիմնաւորելու համար՝ առաջ գնանք ու խօսենք փաստերով։ 1905 թվի փոթորկալից ժամանակաշրջանում, երբ մեր հասարակական կեանքը շեղվել էր իր նորմալ ընթացքից, երբ ամենուրեք նեղ թայֆայական քմահաճոյքն էր թևատարած իշխում, բացվեցին Կովկասի հայոց եկեղեցական դպրոցների տարիներով փակված դռները, որով և մանուկ սերնդի ընդարմացած կեանքը կենդանութիւն ստացաւ նորից. սակայն, աւաղ, կենդանութիւնը հէնց սաղմի մէջ սկսեց թառամել ու չորանալ՝ դեռ չը փթթած, երբ կրթական ասպարէզը ոտքդրին մի շարք բաղդախնդիրներ ու կեանքից հալածվածներ։

Այդ հիւանդոտ շրջանում կրթական ցենզն ու տարիների փորձառութիւնը միանգամայն չէզոքացան և կորցրին իրանց ոյժն ու արժէքը։ Տարիներ շարունակ կեանքի գնով պատրաստութիւն և ցենզ ձեռք բերած պիտանի ոյժերը հետզհետէ վտարվեցին, քշվեցին դպրոցներից, որոնց յարկի տակ պատսպարան գտան՝ երբեմն դեմօսի նուրբ լարերը շոյող՝ անարոյս մանկավարժներ։ Ուրիշ խօսքով՝ կարճ ժամանակավայ ընթացքում կրթական ու դաստիարակչական գործի ողջ իրաւասութիւնն անցաւ երբեմնի դեմագօգների ձեռքը։

Եւ հետևանքն այն եղաւ, որ մեր դպրոցները սկսեցին գահավէժ լինել, գլորվել իրանց բարձրութիւնից. այլ ևս չը կար նախորդ տարիների լրջութիւնն ու պատկառանքը, որովհետև կիրքն ու թայֆայականութիւնն էր հանդէս եկել իր բոլոր գոյներով։

Մեզ թւում էր, որ այդ երևոյթը անցողակի է՝ իբրև ժամանակի ոգու և տրամադրութեան արդիւնք։ Մենք սպասում էինք, որ հետզհետէ կը վերացվեն բոլոր անհարթութիւնները, և դպրոցը՝ յանձին ցենզաւոր ուսուցիչների — աւելին կասեմ՝ մեր միջնակարգ դպրոցաւարտների — կանոնաւոր շաւղի մէջ կը մտնի ու անսայթաք առաջ կը գնայ։ Այո, կրկնում եմ նորից, յանձին ցենզաւոր ուսուցիչների, որովհետև ամենից առաջ այդ էին պահանջում դպրոցի շահերը և երկրորդ՝ այդ էր թեմական խորհուրդների կամքն ու ցանկութիւնը։ Սակայն ծէր մնացին այդ ցանկութիւններն ու պաշտօնական հրահանգները, որոնք ամենից առաջ գաւառը մտան և զօրեղ կերպով գաւառական ուսուցչին զարնվեցին։ Այո, թեմական խորհուրդների հրահանգներն ու կանօնագրութիւնները շուտափոյթ գործադրութիւն են գտել միշտ գաւառական ուսուցչի նկատմամբ և թունաւորել նրա՝ առանց այն էլ հոգեմաշ կեանքը։ Շատ հեռուները չը գնալու համար՝ բերենք մօտիկ անցեալում տիկին Սաթենիկ Ջաքարեանցի վերաբերմամբ կատարված ակտը, որ չափազանց ճնշող տպաւորութիւն թողեց մեզ վրա։ Թեմական խորհրդի որոշմամբ՝ Տ. Ռուշմաճեանի միջոցով կատարված երևոյթը քար անտարբերութեան հանդիպեց այն հասարակ ու պարզ պատճառով, որ խեղճ տիկինը աչքից ու մտքից հեռու էր գտնվում, որի հետ խնամիական կապեր չունէր բնաւ մայրաքաղաքի ուսուցչութիւնը, որ անցեալ տարի անազին փոթորիկ էր բարձրացրել մի բաժակ ջրում՝ յօգուտ Յովնանեան դպրոցից հեռացված ուսուցչական խմբի։ 25 երկար ու ձիգ տարիներ գիւղական գաղջ մթնոլորտում կեանք մաշող ուսուցչուհին հեռացվեց դպրոցից՝ կրթական ցենզ չունենալու պատճառով. մինչդեռ դրա փոխարէն նա ունէր 25 տարվայ փորձառութիւն, 25 տարի սեբունդ կրթելու պատիւ, որ, այսպէս թէ այնպէս, մի ցենզի արժէք կունենար։

Մենք ուրախ կը լինէինք և ի սրտէ կողջունէինք թեմական խորհրդի այդօրինակ որոշումն ու կարգադրութիւնը, եթէ, յիբաւի, այդ գործադրվէր անխտիր բոլոր տեղերի ու բոլոր նոյնանման պայմանների մէջ գտնվող անհատների վերաբերմամբ։

Ի՞նչ է պատճառը, որ գաւառական անցենզ ուսուցչուհին հեռացվում է պաշտօնից, իսկ քաղաքի, այն էլ մայրաքաղաքի անցենզ ուսուցիչը՝ թեմական խորհրդի աչքի առաջ՝ տարիներից ի վեր պաշտօն է վարում ծխական դպրոցներից մէկում ոչ իբրև սոսկ ուսուցիչ, այլ իբրև աւագ-ուսուցիչ։

Ասացէք խնդրեմ, ինչ անուն տալ այսօրինակ խաղերին և աչք-կապուկներին։ Էլ ինչ դեր ունեն կատարելու դպրոցական կեանքում մեր միջնակարգ դպրոցաւարտները, երբ սրանց միակ մասնագիտական ասպարէզն անգամ խլում են ձեռներից՝ ինչ-ինչ հաշիւներով։ Լաւ հետևեցէք ձեր շուրջը կատարվող երևոյթներին, այն ժամանակ պարզ ու հասկանալի կը լինի, թէ ինչու է հայոց լեզուն կաղում մեր դպրոցներում և թէ ինչու հայոց լեզու չը գիտեն մեր դպրոցաւարտները։

Մենք այս տողերը գրելով՝ բնաւ չենք առաջնորդվել տենդենցիայով. ոչ երբէք։ Մենք հարցին մօտեցել ենք ընդհանուր սկզբունքային տեսակէտից։ Մեր նպատակն էր՝ թեմական խորհուրդների ուշադրութիւնը հրաւիրել նմանօրինակ երևոյթների վրա, որոնցից ուրաքանչիւրը գալիս է ապացուցանելու այն, թէ մենք տակաւին հեռու ենք որոշ սկզբունքներով ղեկավարվելու կարողութիւնից։

Մեր դպրոցական կեանքի խոր վէրքերը բուժելու համար, հարկաւոր է մի անգամ ընդմիշտ որոշել, թէ ծխական դպրոցներում պաշտօնավարող ուսուցիչն ինչ ցենզ պէտք է ունենայ, և որոշելուց յետոյ՝ որոշումը գործադրել բոլոր տեղերի ու անհատների նկատմամբ, առանց բացառութիւնների, առանց կոմպրոմիսների։ Հակառակ դէպքում պէտք է յարգվեն տարիների փորձառութիւն ունեցող գաւառական անցեալ ուսուցիչներն էլ, որոնց առաջ միշտ քարեր են դարսել թեմական խորհուրդներն ու տեսուչները։ Հարկաւոր է կազմել այդպիսի անցենզ ուսուցիչների անուանացուցակը, ունենալ ձեռքի տակ, որպէսզի շարունակ կրկնվող թիւրիմացութիւնները վերջ ստանան։ Առանձնաշնորհումները գոնէ ուսուցչական բարձր ու մաքուր ասպարէզից պէտք է որ առաջ վերանան և ցոյց տրվի իւրաքանչիւրին՝ ըստ արժանոյն՝ իր տեղը։

Միլան

ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ԳԱՒԱՌԻՑ

Անտարբերութիւնը ազգ. հասարակական գործերում

Շուշի, 26 յունիսի

Կ. Հ. Բ. Ընկերութեան տեղիս ճիւղը և սրա ընթերցարանը բացվել է 1889 թ., որ փակվել է 1900 թ. և վերաբացվել 1908 թւին։ Գրադարանը, շնորհիւ իր բազմաշխատ գրադարանապետի, բաւական հարստացել է նորանոր գրքերով։ Ընթերցարանն էլ բաւական հարուստ է, ստանում է ռուսերէն առաջնակարգ թերթերը և ամսագրերը, ապա հայերէն բոլոր օրաթերթերը և ամսաթերթերը։ Չը նայելով որ՝ շնորհիւ գրադարանապետ Պօղ. Ջաքարեանի՝ ընթերցարանում տիրում է վերին աստիճանի կարգապահութիւն, մաքրութիւն և ճշդապահութիւն, այնուամենայնիւ ընթերցող հասարակութիւն շատ քիչ է։

Բնիկ շուշեցիները ամենևին չեն հետաքրքրվում ազգային գործերով և հիմնարկութիւններով, այդ պատճառով էլ չեն յաճախում ընթերցարանը։

Ամառները Շուշի են գալիս բաւական եկւորներ, որոնք ամբողջ ամառը անց են կացնում այստեղ, և չը նայելով որ նրանք աւելի քաղաքակրթութիւն ունեն, քնքշացած և զարգացած են, այնուամենայնիւ սրանց բացակայութիւնն էլ նկատելի է, սրանք էլ չեն յաճախում ընթերցարան, աւելի բարւոք համարելով պատմական Թօփխանայում կանգնելը, զրոյցներ անելը և Բեխի աղբիւր ու Դարաբուլաղ գնալը։

Ընթերցարան յաճախողների թիւը օրական տասից չէ անցնում, այն էլ ամառները, իսկ ձմեռը աւելի քիչ է լինում։

Գրադարանի պատից կախված անուանական ցուցակից երևում է, որ Կ. Հ. Բ. Ընկ. տեղիս ճիւղն ունի 83 անդամ, որ դարձեալ անհամապատասխան է համեմատած քաղաքի բնակչութեան հետ։

Քաղաքումս ներկայումս բնակվում են մօտ 2,000 տուն հայեր. եթէ հաշւենք, որ 5 տնից մէկը պիտի անպատճառ անդամ լինի Ընկերութեանը, այն ժամանակ մենք պիտի ունենայինք 400 անդամից բաղկացած մի ընկերութիւն, իսկ այդպիսի մի բազմանդամ ընկերութիւն կարող կը լինէր հոգալ քաղաքի չքաւոր ազգաբնակութեան վիճակը և շատ բարենպատակ գործեր կը կատարէր։

Ցանկալի է, որ քաղաքիս հոգևորական դասը աջակցէր այդ գործին, յորդորելով իր ծխականներին անդամակցել Կ. Հ. Բ. Ընկ. տեղիս ճիւղին։

*

Ուրախալի փոփոխութիւն թուրքերի հայեացքներում

Խանքենդ-աւան, 27 յունիսի

1905—1906 թ. հայ-թուրքական խառնակութիւնների ժամանակ, շարունակ շեշտվում էր այն հարցը, որ հայերը և թուրքերը, որպէս հարևաններ, պիտի եղբայրանան։ Գովելի միտք։ Բայց այդ խնդիրը մնում էր տակաւին չը պարզված. երևանց համարում էին հայը թուրքի հետ եղբայրացած, բայց իրականութեան մէջ երևում էր, որ այդ երկու ազգերը դեռ հեռու են եղբայրանալուց, որովհետև մէկը միւսի առաջ համարվում էր պիղծ, անմաքուր կամ՝ աւելի պարզ ասած՝ մուռտառ. նա չէր ուտում նրա ձեռքից ստացած ուտելիքը, չէր գնում նրա ձեռքից դուրս եկած թաց ապրանք, չէր ուտում նրա ամանում, հագնում նրա շորը և այլն, չը նայելով որ ամեն մի բանի մէջ փայլում էր մաքրութիւն։ Այսպիսի խորշումների մէջ, ի հարկէ, անկարելի էր եղբայրութիւն քարոզել։ Մեր հարևաններն էլ նկատում էին այս անհագին պատնէշը, կրօնական սահմանափակ հոգին, խորշումը, բայց ինչ անէին, երբ ամեն մի քայլափոխում տիրում էր խաւարը։

Այժմ կամաց-կամաց կարծես վերանալու վրա է այդ խորշումը և նրանք կամենում են մօտենալ մարդկութեան և համարել նրանց եղբայրներ, առանց նայելու թէ կրօնքը որպիսի արգելքներ է ստեղծում դրա համար։ Վերջին ժամանակներս մեր հարևանները, ջախջախելով շարիաթի մի հաստ շղթայ, արագ բաց են անում իգական դպրոցներ. այժմ էլ ջախջախելով մի ուրիշ նոյնանման ահագին շղթայ, թրքուհիները հրապարակ են դուրս գալիս առանց շղարշի, բաց երեսով, բաց դէմքով, բաց գլխով, հագված շատ համեստ, շատ շքեղ, նազելի շարժուածքով։ Սրանք համարձակ մտնում են և հայերի խանութները, գնում են իրանց հաճելի ապրանքը, առանց խորշելու, որ այդ ապրանքին կպել է հայի ձեռքը, որ այդ ձեռքը անմաքուր է, պիղծ է և մուռտառ։ Երևում են տղամարդկանց մէջ և եւրոպական ձևի հագուստ ու գլխարկ, մաքուր խօսակցութիւն թէ թուրքերէն, թէ ռուսերէն և թէ նոյնիսկ հայերէն։ Մինչ առաջներում այդպէս չէր. յանկարծ նկատվում էր եւրոպական ձևի հագուստ, բայց գլխին ծածկած թուրքական փափախ։ Միշտ խառն էր լինում թէ հագուստը և թէ խօսակցութիւնը։

Մեր հարևանների մէջ այսպիսի քաղաքակրթութիւն տարածվելը սաստիկ ուրախացրել է իր շրջապատող ազգերին, որ վերջապէս նրանք հասնում են այն որոշ և պարզ եղբայրացութեան, որ ստեղծված մարդիկը ամենքն էլ հաւասար իրաւունքի և քաղաքացիութեան տէր են և դրանց մէջ չը կան ոչ պիղծ, ոչ անմաքուր և ոչ մուռտառ։ Ամենքն էլ մարդիկ են և պարտաւոր են իրարից չը խորշել, իրար թխած հացը և եփած կերակուրն ուտել։

Մեր հարևանների այսպէս արագ զարգանալը և քաղաքակրթվելը խաւար մասսայի կողմից ենթարկվում է արհամարհանքի։ Նրանց հաշւով դրանք չեն համարվում «աալի մուսուլմաններ»։ Այս արհամարհանքը ի հարկէ ժամանակաւոր է. կամաց-կամաց այդ սարքն դասակարգն էլ ժամանակին կը գայ այն եղբայրացութեան, որ համայն մարդկութիւնը եղբայրներ են և հաւասար եղբայրներ, և դրանց մէջ չը կան ոչ պիղծ և ոչ մուռտառ։ Ողջունում ենք մեր հարևանների քաղաքակրթվելը։

Ա.—Ա.

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

✦ Թիֆլիսի նահանգապետի պաշտօնակատար Չէրնեավսկին պաշտօնական գործերով մեկնեց քաղաքից։

✦ Թիֆլիսի քաղաքային վարչութիւնը 400 հազար ռուբլու նոր փոխառութիւն է կնքում քաղաքային անշարժ կայքերի գրաւականով՝ քաղաքային հիւանդանոցի կարիքներին բաւարարութիւն տալու համար։

✦ Հանգուցեալ Շ. Շաթինեանի կտակակատարները, համաձայն հանգուցեալի կարգադրութեան, քաղաքային վարչութեանը ներկայացրին այն 50,000 ռուբլին, որ յատկացված է Թիֆլիսի ապագայ բարձր կրթական հաստատութեան համար։ Յիշեալ գումարը վարչութիւնը դրեց բանկերից մինում և այդ մասին կը զեկուցէ դումային աշնան նստաշրջանում։

✦ Թիֆլիսում նախագծվում է բանալ երկրորդ բէալական դպրոց։ Այդ առթիւ կովկ. ուսումն. շրջանի հոգաբարձու Ռուդոլֆը դիմել է քաղաքային վարչութեանը, հարցնելով թէ ինչ չափով քաղաքային վարչութիւնը կարող է օժանդակել այդ կրթական հաստատութեան իրագործմանը։

✦ Սեպտեմբեր մեկնեց Թոքիոյի դէմ Մաքառող Կովկասեան Ընկերութեան նախագահ իշխանուհի Մ. Թումանեանը։ Իշխանուհին ընթացք է տալու ապագայ սանատորիայի վերաբերեալ մի քանի հերթական գործերի։ Ինչպէս յայտնի է, սանատորիայի կառուցման աշխատանքներին կը ձեռնարկվի այս աշնան սկիզբներից։

✦ Վաղը տեղի կունենայ քաղաքային դպրոցական մասնաժողովի նիստը, ուր ընտրվելու են վարժուհիներ քաղաքային դպրոցական ուսումնարանների համար։ Առ այժմ կան ութ ազատ տեղեր, որոնց համար տրված են մօտ 100 խնդրագրեր։

✦ Այժմեանից պատրաստութիւններ են տեսնվում բժշկական այն համագումարի համար, որ կայանալու է Թիֆլիսում դեկտեմբեր ամսին։ Համագումարին մասնակցելու են Անդրկովկասի բժշկական մարմինների ներկայացուցիչները։

✦ Քաղաքային առաջին ապաստարանում անցեալ յունիս ամսում գիշերել են 148 տղամարդիկ, որոնք ըստ ազգութեան բաժանվում են հետևեալ կերպով. ռուսներ՝ 39 տղ., հայեր՝ 77 տղ., վրացիներ՝ 24 տղ., լեհեր՝ 2 տղ., գերմանացիներ՝ 4 տղ., ասորի՝ 1 տղ. և թուրք՝ 1 տղ.։

✦ «Զաք.» թերթը իմացել է, որ Թիֆլիսի քաղաքագլուխ Ալ. Խատիսեան, ամուսնանալով Պետերբուրգում, եկել է Կիսլովոդսկ։

✦ Յուլիսի 5-ին Դիդուբէում Գօգնիձէի հացատանը ալիւրի մէջ գտնվել է սատակած մուկ։ Կազմված է արձանագրութիւն։

✦ Այսօր տեղի կունենայ քաղաքային սանիտարական-գործադիր մասնաժողովի նիստը խոլերայի առիթով միջոցներ մշակելու հարցի քննութեան համար։

✦ Քութայիսում նոյնպէս անտանելի շոգեր են։ Քաղաքի ազգաբնակութիւնը փախչում է ամարանոցները։

✦ Բագւում յուլիսի 3-ին խոլերայի նշաններով հիւանդացաւ Սուրախանսկայա փողոցում Խասանովի տանը Վասիլի Դիգիբաձէն։ Կատարվում է բակտ. քննութիւն։

ԼՈՒՐԵՐ ԲԱԹՈՒՄԻՑ

✦ Ամսիս 3-ին, կիրակի օրը, քաղաքային ինքնավարութեան տան մէջ տեղի ունեցաւ Նորընտիր իրաւասուների երդման արարողութիւնը։

Նորընտիր իրաւասուների հանդէպ կանգնած է ամենից առաջ քաղաքագլխի ընտրութիւնը, որի վերաբերմամբ նրանց բռնած դիրքը և ձգած քայլերը պիտի գան դէպի քաղաքը և սրա շահերը տածած նրանց ուղղամտութեան և անաչառ սրտացաւութեան վկայականը տալու։

Մեր քաղաքը մեռնում է. ով Նորընտիր հայերեր, սպասում են քաղաքացիք ձեզանից փրկութիւն ու կենդանութիւն։

✦ Այսօր, յուլիսի 4-ին, տեղս ժամանեց «Մշակի» խմբագիր Ա. Քալանթար և անմիջապէս շոգենաւն անցնելով ուղևորվեց դէպի Սուխում դասախօսութիւններ կարդալու նպատակով։

✦ Վերջին շաբաթներս անձրևային լինելու պատճառով եղանակները բաւական մեղմացել են. նորից հաւաքվել են ամպերը և զովարար անձրև են խոստանում։

✦ Նորանոր էքսկուրսանտներ դեռ ևս շարունակում են այլևայլ տեղերից քաղաքումս երևալ։ Բաթումն իր աքանչելի և սիրուն բնութեամբ կախարդում է ամենքին։

Օրերումս սպասվում է տեղիս աղայոց գիմնազիայի աշակերտների դէպի արտասահման կատարած էքսկուրսիայի վերադարձը։

ԳԻՏՈՒԹ., ԳՐԱԿԱՆ., ԳԵՂԱՐ.

ԹԱՏՐՈՆ ԵՒ ԵՐԱԺՇՏՈՒԹԻՒՆ

Կիրակի օր, ամսիս 3-ին, Զուբալովի Ժողովրդական Տան հայկական սեկցիան տուեց իր ամառային վերջին ներկայացումը։ Ընդհատումը ժամանակաւոր տեղի է ունենում թատրոնի վերանորոգութեան պատճառով։ Ներկայացմանը խաղացվեց Սունդուկեանի «Էլի մէկ զոհ» պիէսը։ Դերակատարներից աչքի էին ընկնում իրանց մտածված աջող խաղով Ց. Տէր-Գրիգորեանը և օր. Ժասմինը, միւսները բաւարար էին և պահպանում էին անսամբլը։ Թատրոնը լի էր։

Ղզլը-Արվաթ, 1 յուլիսի

Դերասան Աբրահամեան, գալով այստեղ, յունիսի 28-ին սիրողների մասնակցութեամբ տուեց մի ներկայացում հասարակական ժողովարանի դահլիճում։

Խաղացին «Էգմոնդ Դրամմէր», դրամա 3 գործ. և 1 պատկ., հեղ. Հաուպտմանի։

Դրաման, որի սիւժէտը վերցված է ֆրանսիական մեծ յեղափոխութիւնից, հետաքրքրաշարժ է և ցնցող։

Էգմոնդի դերը կատարում էր Աբրահամեան, որը կարողացաւ պատկերացնել հասարակական-գաղափարական գործչի յուզումնալից տագնապներն ու վերապրումները։

Սիրողներից աչքի էր ընկնում իր մտածված խաղով Միրզոյեան՝ Ժենգամիտ և խորդաս Մօսինեօրի դերում։

Ներկայ եղող կանանցից ոմանք արտասվում էին։ Ամենից աջող անցաւ առաջին գործողութիւնը։

Չը նայած գործ դրված ջանքերին, հասարակութիւն քիչ կար. դահլիճը կէսից աւելի դատարկ էր։

Ներկայացումը վերջացաւ գիշերվայ ժամը 1-ին։

Մենտոր-Միրամ

ՄԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

«Հայոց եկեղեցին և իր պատմութիւնը, վարդապետութիւնը, վարչութիւնը, բարեկարգութիւնը, արարողութիւնը, գրականութիւնը և ներկայ կացութիւնը». նախապէս ֆրանսերէն հրատարակեց և այժմ հայերէնի վերածեց Մաղաքիա արքեպիսկոպոս Օրմանեան՝ նախկին պատրիարք. Կ. Պօլիս, հրատարակիչ Վ. և Հ. Տէր-Ներսէսեան, 1911 թ. էջ. 271, գինն է 1 ր. 50 կ.։

I

«Մշակի» այս տարվայ № 79-ում մեր մատենախօսական յօդուածի վերջը Օրմանեան սրբազանի «Համապատում» գրքի մասին՝ մենք ցանկութիւն էինք յայտնել աւարտված և հրատարակված տեսնել Օրմանեան սրբազանի երկարամեայ աշխատանքների պտուղը՝ հայոց եկեղեցու մանրամասն քննական պատմութիւնը։ Մեր ունեցած մասնաւոր տեղեկութիւնների համաձայն՝ պատկառելի գիտնական հայ հոգևորականը յիրաւի զբաղված է այժմ այդ աշխատանքով։ Սակայն նախ քան այդ մեծ աշխատութեան աւարտումը՝ Օրմանեան սրբազանը կարևոր է համարել, զիջելով իրան եղած հրապարակային և մասնաւոր դիմումներին, իր ֆրանսերէն հրատարակած «Հայոց եկեղեցին» հայերէնի վերածել՝ հայ ընթերցողների համար։

Այս գրքի ֆրանսերէն հրատարակութիւնը լոյս տեսած ժամանակ, անցեալ 1910 թւականին, Հ. Առաքելեանը իր գեղեցիկ գրախօսականով («Մշակ», 1910 թ. № 230) աշխատեց հայերին ծանօթացնել նրա բովանդակութեան և ուղղութեան հետ, շեշտելով յատկապէս այն ժողովրդական հակակղերական ոգին, որով համակված է ամբողջ գրուածքը։

Այժմ՝ այդ նոյն գրուածքի հայերէն հրատարակութեան առիթով ես կը կամենայի մի քանի թիւրիմացութիւններ ցրել և մի քիչ աւելի մանրամասն ծանօթացնել հայ ընթերցողներին այդ գրուածքի հետ։

Իւրաքանչիւր գրախօսութեան հիմնական միտքն է որևէ գրուածք քննել և տեսնել, թէ արդեօք հեղինակը կարողացել է իրան առաջ դրած նպատակը՝ ներկայ գիտութեան պահանջների համաձայն՝ իրագործել։ Օրմանեան սրբազանը այս գրքով ձգտում է «Հայոց եկեղեցին իւր իսկական տեսակէտէն նկատել, անոր բնութիւնը ճշտութեամբ բացատրել, անիրկա օտարներուն հաւատարմութեամբ ծանօթացնել, անոր նկատմամբ ծագած սխալ տարաձայնութիւնները պարզել»։ Ոչ միայն պատկառելի հեղինակի մէջ բերված խօսքերը, այլ աւելի ևս գրքի նախապէս ֆրանսերէն հրատարակվելը ապացոյց են այդ նպատակի։ Աւելի պարզաբանելով իր նպատակը՝ հեղինակն աւելացնում է. «Աշխատասիրութիւնս համեստ չափի մէջ պարփակուած է և ծանրաբեռնել ուսումնասիրութեանց կերպա-

[illegible]

գիրքը, որ արևելքի ամենէն ազատական եկեղեցիէն վրայ կը խօսի, արևմուտքի ամենէն անկաշկանդ մտքի տէր քրիստոնեայ մատենագրի ոճովը ու ներշնչումովը», մինչև այնպիսի եւրոպական հեղինակութիւններ, ինչպիսիք են Francis Chaponnière կամ Hyacinthe Loyson. Նրանք գտնում են, որ այս գիրքը «Հայ եկեղեցւոյ պատմութեան և սկզբունքներուն ճիշտ եւ զրեթէ կատարեալ ամփոփումն է, որ նշանաւոր կերպով կամբողջացնէ եւրոպական լեզուներով գտնուած աստուածաբանական գրականութեան դատարկը». կամ՝ «այդ գիրքը հիմնապէս կը ճանչցնէ շատ հին և շատ սկզբնատիպ եկեղեցի մը, որ պահուած ու զարգացած է ուրիշ եկեղեցիներու ազդեցութենէն դուրս, անոնց գերիշխանութիւնը երբեք չէ ճանչցած, և հաւատարմութեամբ պահպանած է արևելեան նախնական քրիստոնէութեան ժառանգութիւնը, ինչպէս որ այն կազմուած էր առաքեալներուն անմիջապէս յաջորդող դարուն մէջ»։

Մի ուրիշ հեղինակաւոր անձնաւորութիւն՝ Angello de Gubernatis, գրքի պարունակութիւնը գտնում է «ուղիղ և ճիշտ քննադատութեամբ ամփոփուած, և ստոյգ կամ հաւանականագոյն եղելութեանց վրայ հիմնուած, և խակական կշռադատութեամբ ուսումնասիրուած»։

Եւրոպական հեղինակների կարծիքով, ուրեմն, գիրքը մեծ աջողութեամբ հասել է իրան առաջադրած նպատակին։ Եւ յիրաւի՝ ով որ ծանօթ է եւրոպական լեզուներով եղած գրականութեան՝ հայոց եկեղեցու մասին, նա չէ կարող չընդունել, որ Օրմանեան սրբազանի գիրքը հեղինակաւոր կերպով լրացնում է մի շատ կարևոր բաց այդ գրականութեան մէջ։ Դեռ անցեալ 1910 թ., երբ Օրմանեան սրբազանի գիրքը լոյս տեսած չէր, ինձ քանի անգամներ դիմողներ եղան արտասահմանում՝ ուսուցչապետներից և հրատարակիչներից, որ մի այնպիսի համառօտ գիրք գրեմ գերմաներէն լեզուով, որից կարելի լինի ամփոփ և ճշգրիտ գաղափար կազմել հայոց եկեղեցու անցեալի և ներկայի, սկզբունքների և արտայայտութիւնների մասին։ Այժմ, Օրմանեան սրբազանի գրքի լոյս տեսնելուց յետոյ, այդ կարիքն այլևս լրացած է, մանաւանդ որ նոյնը լոյս պիտի տեսնէ, ինչպէս հայերէն հրատարակութեան առաջաբանից տեղեկանում ենք, նաև անգլիերէն և ռուսերէն լեզուներով։

Բայց Օրմանեան սրբազանի այս գիրքը նոյնքան, գուցէ և աւելի օգտակար է հայերի համար. գիւղացիներից սկսած մինչև տգէտները, ամենալուսամիտ աշխարհականներից սկսած մինչև ամենայետադէմ հոգեւորականները։ Հայոց եկեղեցու պատմութիւնն ու վարդապետութիւնը, վարչութիւնն ու բարեկարգութիւնը, արարողութիւնն ու գրականութիւնը այդպիսի վարպետութեամբ, գիտնականութեամբ և միևնոյն ժամանակ համառօտութեամբ, առանց ձանձրալի և ընդհանուրի համար աւելորդ հետազօտութիւնների, ուրիշ ոչ մի տեղ նրանք չեն գտնի հայոց գրականութեան մէջ։

Հեղինակի նախաբանից (էջ 3—8) և Պերթրան Պարէյլի առաջաբանից (էջ 9—17) յետոյ, որ Օրմանեան սրբազանի գրքի նպատակն ու արդիւնքն է մատնանշում և նրա կարևորութիւնն ու հեղինակաւոր լինելը շեշտում, հետևում է մի փոքրիկ գլուխ («Ինչ է նպատակը») յետոյ առաջին ընդարձակ հատուածը՝ «Հայոց եկեղեցու համառօտ պատմութիւնը» (էջք 22—122)։ Դա մի ընդհանուր հայեացք է հայոց եկեղեցու պատմական զարգացման վրա՝ սկզբից մինչև մեր օրերը, որ գրված է մեծ հմտութեամբ ու գիտնականութեամբ, և որի մէջ՝ կարելի է ասել՝ ոչ մի կարևորութիւն ունեցող էական պատմական երևոյթ առանց յիշատակութեան և բացատրութեան չէ մնացել։

Այդ պատճառով էլ վերին աստիճանի անբարեխղճութիւն կամ անգիտութեան արդիւնք ենք համարում Ատրպետի այն յայտարարութիւնը, թէ «սկսեալ Թադէոս և Բարդուղիմէոս առաքեալներից մինչև 20-րդ դարի սկիզբը գրեթէ անփոփոխ տուել է մեզ ճիշդ այն ձևով, ինչ որ յայտնի է մեզ մեր պատմագիրներից։ Եւրոպական գիտնականների գրասեղանին բարձրացնելու համար այդ կրկնութիւնները շատ քիչ ենք համարում և այլն»*)։ Թէ ինչ կարծիք ունեն եւրոպական գիտնականները Օրմանեան սրբազանի այդ գրուածքի մասին, մենք արդէն տեսանք վերևում, և Ատրպետն էլ տեսած կը լինէր անշուշտ, եթէ ուշադրութեամբ ուսումնասիրած լինէր այն գիրքը, որի մասին գրախօսական է գրել, և ոչ թէ բաւականանար «այդ գործը թերթելով» միայն և «անհամբերութեամբ գիտական նորութիւններ» փնտռելով։ Այսպիսի դէպքում Ատրպետի համար բաւական կը լինէր հէնց միայն Օրմանեանի տուած կաթողիկոսների ցանկն իրանց թւականներով՝ համոզվելու համար, որ Օրմանեան առանց գիտական քննութեան չէ տուել մեզ «պատմագիրներից արդէն յայտնի» եղելութիւնները։ Նրա տուածը խորին պատմական քննութեան արդիւնքներն են, բայց նա չէ կամեցել գիրքը ծանրաբեռնել այդ քննութիւններն էլ մէջ բերելով, որ յիրաւի ձանձրալի պիտի լինէր ընդհանրութեան համար, ի բաց առեալ մի քանի գիտական մարդիկ։ Իսկ այդ գիտնականները համբերութիւն կունենան անշուշտ սպասելու Օրմանեան սրբազանի ընդարձակ հայոց եկեղեցու պատմութեան հրատարակութեանը, որից և իրաւունք կը լինի պահանջել հետազօտութիւններ, քննադատութիւններ ու մանրամասն բացատրութիւններ բոլոր պատմական երևոյթների համար։

Երուանդ Տէր-Մինասեան

(Վերջը միւս անգամ)

**) Տես գրախօսական Ատրպետի, «Սուրհանդակ» № 334։ Առհասարակ Ատրպետի գրախօսականը մի փայլուն ապացոյց է, թէ ինչպէս չէ կարելի գրախօսական գրել։ Օրմանեան յայտնում է, որ մանրամասն ուսումնասիրութիւն, քննադատական և հետազօտութիւններով ծանրաբեռնված մի գործ չէ կամեցել տալ, այլ լոկ ի մի ամփոփել է կամեցել մինչև այժմ եղած ուսումնասիրութիւնների արդիւնքը և համառօտ կերպով ծանօթացնել օտարներին հայոց եկեղեցու հետ, իսկ Ատրպետը սպասում և պահանջում է այս գրքից «շատ ու շատ գիտական նորութիւններ, լուրջ ուսումնասիրութիւններ» և այլն։ Աւելորդ ենք համարում այլևս մանրացոյց անել, որ Ատրպետը չի էլ հասկացել շատ բաներ, որոնց մասին նա առանձին ապլոմբով գրում է։ Մի օրինակ. Օրմանեան սրբազանը գրում է, թէ հաւատոյ պահանջների և խորհրդոց մատակարարութեան համար անհրաժեշտ է ձեռնադրութիւն և աստիճան։ Իսկ Ատրպետը գրում է. «Հաւատոյ պահանջները հայ եկեղեցին ստացել է իր տիրոջից, խորհուրդների մատակարարութիւնն էլ առաքեալներից։ Հէնց այս հաւատոյ պահանջների համաձայն հայ ժողովուրդն ինքն է պաշտպանն ու սահմանադրողը եկեղեցական կանոնադրութեան»։ Սա կարդացածը չը հասկանալու արդիւնք է։ Հաւատոյ պահանջները ասելով Օրմանեան սրբազանն ի նկատի ունի իրաւամբ եկեղեցական աստուածապաշտութիւնը իր բոլոր մանրամասնութիւններով, իսկ «խորհրդոց մատակարարութիւնն է» մկրտութիւն անել, հաղորդել, խոստովանեցնել, պսակել և այլն։ Այսքան պարզ բանը չըմբռնող Ատրպետը դեռ յանդգնութիւն ունի գրելու. «Այս կէտի մէջ աւելի քան շփոթում է հարցը»։ Կարծեմ ընթերցողի համար պարզ եղաւ, թէ շփոթը որտեղ է։

Ե. Տ.-Մ.

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԱՐՏԱՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

ՊՈՐՏՈՒԳԱԼԻԱ

Պորտուգալիայի դրութիւնը.—Պորտուգալիայից ստացվող տեղեկութիւնները հակասական են։ Կառավարութիւնը սովորականի նման հաւատացնում է, որ միապետականների շարժումը զուրկ է լուրջ նշանակութիւնից։

Մինչդեռ, Պորտուգալիայից ստացվող լուրերին նայած, այնտեղ ամեն օր բացվում են նորանոր դաւադրութիւններ միապետութիւնը վերականգնելու նպատակով։ Լիսաբոնի «Seculo» լրագրի ասելով, յայտնի արքայական կապիտան Կուզէյրօյին աջողվել է այն զօրքերի մի մասը իր կողմը գրաւել, որոնք ուղարկված էին հիւսիսային սահմանագլուխը՝ միապետականների կողմից սպասվող խուժման առաջն առնելու համար (Սպանիայից)։

Դաւադիրները որոշել էին գիշերով վրա թափվել հանրապետութեանը հաւատարիմ զօրքերի և օֆիցերների վրա, կոտորել նրանց և ապա գրաւել Վալենցա և Վիանա-դը-Կաստելլօ ամրոցները, բայց շնորհիւ մի քանի զինուորների, որոնք ծանօթ են եղել ծրագրվող դաւադրութեանը, տեղեկութիւն տրվեց այս ամենի մասին զինուորական մինիստրին, որով և դաւը չաջողվեց, իսկ դաւադիրները Սպանիա փախան, որտեղ նրանք միացան պորտուգալական արքայականներին։

Հաղորդվում են նմանապէս մեծ քանակութեամբ զէնքերի գրաւման մասին, սպանական սահմանագլխի վրա. զէնքերը ուղարկված են եղել Պորտուգալիայի միապետական խմբերի համար։

Լիսաբոնից ժամանած ճամբորդները հաղորդում են, որ մայրաքաղաքում տեղի է ունեցել ընդհարում արքայականների և հանրապետականների միջև, թէև դրանք լուրջ բնոյթից զուրկ են եղել, հետևաբար և չէ կարելի դրանց հակայեղափոխութեան անունը տալ։ Շնորհիւ խիստ գրաքննութեան, որին ենթարկվում են Պորտուգալիայից եկող լուրերը, հնարաւոր չէ լինում ստուգել, թէ որ աստիճան ստոյգ են այս յուզումնալից տեղեկութիւնները։

Բայց եթէ ի նկատի առնենք կառավարական հաղորդագրութիւնները, որ հիւսիսային սահմանագլխի վրա կենտրոնացված են 35,000 զինված քաղաքացիներ հանրապետութեան պաշտպանութեան համար, և այն էլ, որ միջոցներ են ձեռք առնվում նոյնպէս պաշտպանելու հարաւային սահմաններ, այն դէպքում կարելի է ենթադրել, որ լիակատար ապահով դրութեան մասին խօսելը Պորտուգալիայի նկատմամբ դեռ վաղաժամ է։

ՖՐԱՆՍԻԱ

Ցոյցերն արգելվում են.—Հակառակ սօցիալիստ պատգամաւորների բողոքներին, ոստիկանութիւնը թոյլ չը տուեց ցոյց անել Բաստիլիայի հրապարակի վրա, մինչև Santé բանտը։

Ցոյցը ուղղված էր Հէրվէի և այլ քաղաքական բանտարկեալների խցարգելութեան դէմ։ Վաղ առաւօտանից Բաստիլիայի և Santé-ի միջև գտնվող բոլոր փողոցները գրաւված էին ոստիկանական ուժեղ պահակախմբերով և այլևայլ զօրաբաժիններ խմբերով։ Հաւաքվող ցուցարարներին ոստիկանութիւնը հալածում էր, որի շնորհիւ տեղի ունեցան ընդհարումներ, մի քանի ձերբակալութիւնների հետևանքով։ Վիրաւորվածներ կան երկու կողմերից էլ, այն է՝ ցուցարարներից և կարգ ու կանոնի պահապաններից։ Ցոյցը չաջողվեց կազմակերպել։ Սօցիալիստները այս առիթով մտադիր են հարցապնդում անել կառավարութեանը։

ՕՐՎԱՅ ՆՈՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

—

✦ Բեսարաբիայի նահանգում Պրուտ գետի վարարմանը ենթարկվեցին 17 գիւղեր։ Վնասները անհամար են։

✦ Յուլիսի 1-ին լրացաւ Ս. Վիտէի պետական գործունէութեան 40-ամեակը։

✦ «Россія»-ն հերքում է այն լուրերը, թէ մինիստրների խորհրդի նախագահ Պ. Ա. Ստօլիպինը մեկնեց Բերլին և Պարիզ և տեսակցեց Սազօնովի և ֆրանսիական արտաքին գործերի մինիստրի հետ։ Լրագրի ասելով, Ստօլիպինը միշտ էլ գտնվել է իր կալուածքում Կովէնի նահանգում և այնտեղից ոչ մի տեղ չէ մեկնել։

✦ Սեղանաւոր Զախարի Ժդանովը, փակելով իր բանկային տունը, դառնում է միջազգային բանկի դիրեկտորներից մինը։ Բացի դրանից Ժդանովը սեպտեմբերի 1-ից Պետերբուրգում հրատարակելու է մի մեծ ամենօրեայ լրագիր։

✦ Պետերբուրգում աշնանը կայանալու է կանանց կրթութեան առաջին համագումարը, իսկ յուլիսի 22-ից մինչև օգոստոսի 5-ը տեղի կունենայ XV հնագիտական համաժողովը։

✦ Ռուսաց ճան. հաղ. մինիստր Ռուխլօվը առաջիկայ տարի երկար ճանապարհորդութեան է ձեռնարկելու դէպի Հեռաւոր Արևելք։

✦ Մօսկվա վերադարձաւ Հեռաւոր-Արևելքից Ա. Գուչկովը։ Ա. Գուչկովը այն տպաւորութիւնն է ստացել իր կատարած ճանապարհորդութիւնից, որ ռուս-չինական պատերազմը անխուսափելի է։

✦ Չինական լրագիրները—առանց ուղղութեան խտրութեան—գուշակում են նոր լուրջ բարդութիւնների վտանգ Չինաստանի և Ռուսաստանի միջև։

✦ Մանջուրիայի փոխարքային պատուիրագրվեց ուժեղ զօրք ուղարկել Պրիամուրի շրջանը՝ խունխուզների հետ կռուելու համար և յարաբերութեանց մէջ մտնել ռուս իշխանութիւնների հետ՝ թոյլ չը տալու խունխուզներին անցնել ռուսական հողը։

✦ Չինաստանի զանազան տեղերում ընդհարվում են հին և նոր զօրքը։ Ընդհարումները հասնում են արիւնահեղութեան։

✦ Եապոնական մամուլը Ռուսաստանի՝ Հեռաւոր-Արևելքում կատարած գործողութիւններից հետևցնում է, թէ նրանց մէջ նկատելի է ագրեսիվ քաղաքականութեան բնաւորութիւն, որը նոյնն է, ինչ որ անցեալ պատերազմից առաջ էր։ Մամուլը իր կառավարութեանը խորհուրդ է տալիս աչալուրջ լինել։

✦ Թիւրքաց կառավարութիւնը վճռեց աճուրդով վաճառել նախկին սուլթան Աբդիւլ-Համիդի գոհարեղէն-ակնեղէնը։

✦ Թիւրքիայում սուկալի գայրոյթ է տիրում Չերնօգօրիայի դէմ, որի հետ պատերազմը համարվում է վճռական հարց։

✦ Ցէտինիէում տեղեկութիւններ են ստացվել, որ թիւրք զինուորներն այն աստիճան են գրգռված, որ կարող է պատահել, որ նրանք, առանց սպասելու Կ. Պոլսից հրաման, յարձակվեն Չերնօգօրիայի վրա։

✦ Ռուսաց, աւստրիական և իտալական դեսպանները Ցէտինիէում յորդորում են փախստական ալբանններին հպատակութիւն յայտնել Թիւրքիային։

✦ Թիւրքերը շարունակում են մեծ կորուստներ տալ ալբանների վերջին կռիւների ժամանակ։

✦ Անգլիական «Daily News»-ը շարունակում է յախուռն կերպով յարձակվել Ռուսաստանի վրա, որը իբր խտրիգներ է սարքում Թիւրքիայի դէմ։

✦ Պէտք է ընդգծել այն կարևորագոյն իրողութիւնը, որ ֆրանս-գերմանական բանակցութիւնների առաջ գալու օրվանից յարաբերութիւնները Վիէննայի և Բեռլինի միջև բաւականին սառել են։ Դա բացատրվում է նրանով, որ Աւստրիան պաշտօնապէս յայտնեց Գերմանիային, թէ նա չէ կարող դիպլօմատիական աջակցութիւն ցոյց տալ ընդդէմ Ֆրանսիայի։

✦ Կանադայում անտառային հսկայական հրդեհները դեռ շարունակվում են։ Ահագին թւով մարդիկ են զոհվում. իսկ նիւթական վնասները անհամար են։

ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ

ՊԵՏ. ՀԵՌԱԳՐԱԿԱՆ ԳՈՐԾ.

5 յուլիսի

ԵԿԱՏԵՐԻՆՕՍԼԱՒ։ Նորակառոյց տան փլուածքի տակ սպանվեցին երկու մարդ. հինգ հոգի վիրաւորվեցին մահացու կերպով։

ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ։ Վախճանվեց Պետական Խորհրդի անդամ կոմս Կուտայսովը։

Հաստատվեցին բոլոր համալսարանների համար—բացի Վարշավայի—ընդհանուր կանոններ՝ քննութիւնները իրաւաբանական քննիչ մասնաժողովների մէջ կատարելու մասին։

Թոյլատրված է գումարել Մօսկվայում սեպտեմբերի 25-ից մինչև հոկտեմբերի 6-ը աւետարանական քրիստոնեաների և աղանդաւորների համագումար։

Ֆինանսների և առևտրի մինիստրները նոր կանոններ են մշակել ռուսական շաքարը Թիւրքիա, Ֆինլանդիա և Բօլգարիա արտահանելու պայմանների մասին։

ՄԱՆԻԼԻԱ։ Լիւսօն կղզու վրա ուրագանը ահագին վնասներ է պատճառել ծխախոտի տնկարաններում։

ՍԵՎԱՍՏՕՊՕԼ։ Զինուորական օդագնացներ Բերչէնկօն և Բուկցեվիչը աջող թռիչք կատարեցին քաղաքի և ծովի վրա։

ԲԵԼԳՐԱԴ։ Պեօտր թագաւորը մեկնեց Կօվիլեաչու կուրորտը։

Խմբագիր՝ ԱԼԵՔՍԱՆԴՐ ՔԱԼԱՆԹԱՐ
Հրատարակիչներ՝ Ա. ՔԱԼԱՆԹԱՐ
Ց. ՏԷՐ-ՄԱՐԿՈՍԵԱՆ
Հ. ԱՌԱՔԵԼԵԱՆ

ՏԵՂԵԿԱՏՈՒ

ԱՆԴՐԿՈՎԿԱՍԵԱՆ ԵՐԿԱԹՈՒՂԻ

(Ամառային երթեւեկութիւն)

(Ժամերը նշանակված են Թիֆլիսի ժամանակով)

—

ԹԻՖԼԻՍԻՑ ՄԵԿՆՈՒՄ Է

ԲԱԳՈՒ՝ **արագ № 2 գնացքը**՝ 9 ժ. 38 ր. առաւօտ., Աղստաֆա է հասնում 12 ժ. 15 ր. կէսօրին, Գանձակ՝ 2 ժ. 47 ր. ցեր., Եւլախ՝ 4 ժ. 20 ր. ցեր., Հաջի-Կաբուլ՝ 8 ժ. 10 ր. երեկ., Բալաջարի՝ 11 ժ. գիշ., Բագու՝ 11 ժ. 33 ր. գիշեր.: **Պօստական № 4 գնացքը**՝ 12 ժ. 36 ր. գիշ., Աղստաֆա է հասնում 8 ժ. 28 ր. գիշ., Գանձակ՝ 6 ժ. 37 առաւօտ., Եւլախ՝ 3 ժ. 35 ր. առաւօտ., Հաջի-Կաբուլ՝ 1 ժ. 7 ր. կէսօր., Բալաջարի՝ 4 ժ. 24 ր. ցերեկ., Բագու՝ 5 ժ. 42 ր. ցերեկ.: **Մարդատար № 6 գնացքը**՝ 3 ժ. 34 ր. ցեր., Աղստաֆա է հասնում 6 ժ. 46 ր. երեկ., Գանձակ. 9 ժ. 57 ր. երեկ., Եւլախ՝ 11 ժ. 54 ր. գիշեր՝ Հաջի-Կաբուլ՝ 4 ժ. 22 ր. գիշ., Բալաջարի՝ 7 ժ. 36 ր. առաւօտ., Բագու՝ 8 ժամ 13 ր. առաւօտ.: **Խառն գնացքը** IV կարգի վագոններով ըստ հարկի կարևորութեան՝ 5 ժ. 15 ր. գիշ., Աղստաֆա է հասնում 9 ժ., 19 ր. առաւօտ., Գանձակ՝ 1 ժ. 36 ր. ցեր., Եւլախ՝ 5 ժ. 4 ր. երեկ., Հաջի-Կաբուլ՝ 11 ժ. 44 ր. գիշեր., Բալաջարի՝ 4 ժ. 33 ր. գիշ., Բագու՝ 5 ժ. 44 ր. առ.:

ՋՈՒԼՖԱ-ԵՐԵՒԱՆ՝ **պօստական № 74/75**՝ 1 ժ. գիշ., Ղարաքիլիսա է հասնում 8 ժ. 16 ր. առաւօտ., Ալեքսանդրօպօլ՝ 11 ժ. 50 ր. ցերեկ., Էջմիածին կայար.՝ 5 ժ. 7 ր. երեկ., Ուլուխանլու՝ 5 ժ. 34 ր. երեկ. (առանց Երևան մտնելու)։ Սակայն Ուլուխանլուից առանձին գնացքը ուղևորվում է Երևան 6 ժ. 11 ր. երեկ. և հասնում է Երևան 6 ժ. 54 ր. երեկ., Նախիջևան՝ 11 ժ. 2 ր. գիշեր., Ջուլֆա՝ 12 ժ. 46 ր. գիշերվայ։ **Մարդատար-ապրանքատար № 78/79** 5 ժ. 48 ր. երեկ., Ղարաքիլիսա է հասնում 1 ժ. գիշերվայ, Ալէքսանդրօպօլ՝ 4 ժ. 34 ր. գիշ., Էջմիածին կայարան՝ 9 ժ. 45 ր. առաւ., Երևան՝ 11 ժ. 10 ր. ցերեկվայ և սրանից գնը այլևս չէ գնում։

ԲԱԹՈՒՄ՝ **արագ. № 1 գնացքը**՝ 11 ժ. 8 ր. գիշ. Միխայլովօ է հասնում 2 ժ. 10 ր. գիշ., Բաթում՝ 9 ժ 43 ր. առաւօտ։ **Պօստական № 3 գնացքը**՝ 10 ժ. 47 ր. առ., Միխայլովօ է հասնում 3 ժ. ցերեկվայ, Բաթում՝ 12 ժ. 35 ր. գիշ.: **Մարդատար № 5 գնացքը**՝ 5 ժ. 15 ր. երեկ., Միխայլովօ է հասնում 9 ժ. 27 ր., երեկ., Բաթում՝ 6 ժ. 26 ր. առ.: **Խառն գնացքը** IV կարգի վագոններով ըստ հարկի կարևորութեան 10 ժ. 3 ր. երեկ., Միխայլովօ է հասնում 4 ժ. 41 ր. գիշ., Բաթում 6 ժ. 4 ր. երեկոյեան։

ԲՈՐԺՕՄ՝ **մարդատար № 7/8 գնացքը**՝ 8 ժ. 18 ր. առաւօտ., Գօրի է հասնում 10 ժ. 52 ր. առ., Բօրժօմ՝ 1 ժ. 38 ր. ցերեկ.: **Մարդատար № 9/10 գնացքը**՝ 3 ժ. ցերեկ., Գօրի է հասնում 5 ժ. 34 ր. երեկ., Բօրժօմ՝ 8 ժ. 28 ր. երեկոյեան։

ԹԻՖԼԻՍ Է ՀԱՍՆՈՒՄ

ԲԱԳՈՒԻՑ՝ **մարդատար № 5 գնացքը**՝ 4 ժ. 25 ր. ցերեկ.: **Պօստական № 3 գնացքը**՝ 9 ժ. 52 ր. առ.: **Արագ № 1 գնացքը**՝ 10 ժ. 24 ր. երեկ.: **Խառն գնացքը** IV կարգի վագոններով՝ 9 ժ. 5 ր. երեկ.:

ՋՈՒԼՖԱ-ԵՐԵՒԱՆԻՑ՝ **պօստական № 72/73 գնացքը**՝ 7 ժ. 38 առաւօտ.: **Մարդատար-ապրանքատար № 80/81 գնացքը**՝ 1 ժ. 26 ր. ցերեկվայ։

ԲԱԹՈՒՄԻՑ՝ **արագ № 2 գնացքը**՝ 8 ժ. 52 ր. առաւօտեան։ **Պօստական № 4 գնացքը**՝ 11 ժ. 40 ր. գիշ.: **Մարդատար № 6 գնացքը**՝ 2 ժ. 54 ցերեկ. **Խառն գնացքը** IV կարգի վագոններով՝ 4 ժ. 17 ր. գիշերվայ։

ԲՈՐԺՕՄԻՑ՝ **Մարդատար № 9/10 գնացքը**՝ 9 ժ. 28 ր. գիշ.: **Մարդատար № 7/8 գնացքը**՝ 7 ժ. 18 ր. առաւօտեան։

Ծանօթութիւն.—Արագ գնացքներով (№ 2՝ Թիֆլիսից Բագու՝ և № 1 Բագու-Թիֆլիս) առանց վագօնը փոփոխելու կարելի է հաղորդակցել Թիֆլիս-Բագու-Ռոստով, միայն վճարելով պ լ ա ց կ ա ր տ ի գինը։

ՆԱԽԱԶԳՈՒՇԱՑՈՒՄՆ

ԱՅՆ ԱՆՁԵՐԻ ՀԱՄԱՐ, ՈՐՈՆՔ ՏԱՌԱՊՈՒՄ ԵՆ

[illegible]

„ՍՊԵՐՄԻՆ-ՊԷԼԻ“ [illegible] ոչ այլ ինչ են՝ եթէ ոչ ՍՊԵՐՄԻՆ-ՊԷԼԻՆ նմանեցված կեղծիքներ, [illegible] ներկայանում է ՍՊԵՐՄԻՆ-ՊԷԼԻՆ, սրուակը 3 րուբլի։

Ցանկացողներին ուղարկվում է ձրիաբար Սպերմինի մասին եղած հարուստ գրականութիւնը՝

ОРГАНОТЕРАПЕВТИЧЕСКІЙ ИНСТИТУТЪ

ՊՐՕՖԵՍՍՕՐ ԴՕԿՏՕՐ ՊԷԼԻ ԵՒ ՈՐԴԻՔ

Մատակարար ՆՈՐԻՆ ԿԱՅՍԵՐԱԿԱՆ ՄԵԾՈՒԹԵԱՆ պալատի—Ս.-Պետերբուրգում, В. О., 7 лин. 18.

(П. 54425) 419. 12—7

Հ Ի Ւ Ա Ն Դ Ն Ե Ր Ի Ն

Բ Ժ Շ Կ Ա Պ Ե Տ

Գ. ԹԱԴԷՈՍԵԱՆ

Ներքին եւ երեխաների հիւանդութիւններ

Գօլօվինսկի, 18, տ. Դօբրժանսկիի, Սբք. Ժամբօնի հանդէպ, տէլէֆօն № 901.

Հիւանդ. ընդունելութիւնը 10—12 ժ. առ. 6—7 ժ. երեկ.

(ե.հ.կ.) 580. 100—18

Բ Ժ Շ Կ Ա Պ Ե Տ

Ա. ՔԱԹԱՆԵԱՆ

Ընդունում է ներքին եւ ջղային հիւանդներին ԿԻՍԼՕՎՕԴՍԿՈՒՄ, Դոնդուկօվսկայա փող., տուն իշխ. Դոնդուկ-Կօրսակօվի (ռուսաց եկեղեցուն կից), առաւօտ. ժ. 10-ից մինչև ժամը 12-ը։

(ա. օ.) 1254. 100—99

ՖԵԼԴՇԵՐԱԿԱՆ ԿԱԲԻՆԷՏ

ՄԵԴԻՑԻՆԱՅԻ

ՖԵԼԴՇԵՐ - ՄԱՍՍԱԺԻՍՏ

Ա. Գ. ԵՍԱՅԵԱՆ

կատարում է կաշուի տակ սրսկումներ, վէրքի փաթաթումն, դեղերի քսումն, դնում է բանկաներ։ Բժշկութիւն **ողամարդի սեռական բուլուքեան, անկարողութեան, սերմնահոսութեան եւ երազախաբի**, հիմնաւոր բժշկութիւն **տրիպէրի** (սուսոնակ), ցոյց տալով հմուտ մասնագէտ բժիշկների։ Օտարերկրեայ հիւանդներին մանրամասն խորհուրդներ և դեղեր գրաւոր կերպով։ (Ուղարկել 3 րուբլի)։ Մասսաժ, էլեքտրականութիւն, բժշկական մարմնամարզութիւն։ Ընդունելութիւնը 3—4½ ժամը ամեն օր։ Ծախվում է իր կազմած «**Ցղամ. եւ կանանց գաղտնի հիւանդ. բժշկարան**» նկարներով և բժշէպաներով։ Գինը 50 կոպ., ճանապարհածախս՝ 15 կ.։ Հասցէն. Тифлисъ Семеновская ул. № 9.

(կ. հ.) 160. 50—36

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Հայոց Մարիամեան դպրոցը և ռուսաց Մարիինսկի պրօգիմնազիան աւարտած, 1 տարվայ փորձառութեամբ

ՄԻ ՈՒՍՈՒՑՉՈՒՀԻ

պաշտօն է որոնում հայոց ծխական դպրոցներում։ Ցանկալի է նաև ձեռագործի դասեր, որի համար ունի նոյնպէս առանձին աւարտման վկայական։ Գերադասելու է Հիւսիսային Կովկասի քաղաքները։ Հասցէն. Въ г. Шушу. Доктору Аршаку Мнацаканянцу (домъ Ананіева), передать Н. А. А.

(օ. մ.) 706. 4—2

ՄՈՒՐՃ

ամսագիր 1889—1900 թ.թ. (խմբագրութիւն Աւ. Արասխանեանցի) 23 կազմած հատորներով, գինը 125 րուբ. (295 ֆրանկ). անկազմ բոլոր 12 տարիների կոմպլեկտը 115 րուբլի. իւրաքանչիւր տարվայ կոմպլեկտը առանձին 12 րուբլի։ Ճանապարհածախսը հաշուած է գների մէջ։

Դիմել՝ Тифлисъ, книжный магазинъ «Гиръ» (Tiflis, Librairie «Guir»).

(հ.) 699. 2—2